

University of Groningen

Kroniek 2007

Lucardie, Anthonie; Voerman, Gerrit

Published in:

Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2009

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lucardie, A., & Voerman, G. (2009). Kroniek 2007: Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2007. In G. Voerman (editor), *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 2007* (blz. 3-71). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KRONIEK 2007

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2007

Paul Lucardie en Gerrit Voerman

1. Inleiding

In politiek opzicht lijkt 2007 vooral een jaar van consolidatie. De verrassende uitslag van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2006 werkte door in de kabinetsformatie en werd weerspiegeld in de Provinciale Statenverkiezingen, die op hun beurt natuurlijk de samenstelling van de Eerste Kamer bepaalden. De spanningen binnen de VVD leidden tot het ontstaan van een (in Nederland) uniek soort politieke beweging. Deze gebeurtenissen staan centraal in de Kroniek van 2007. Deze Kroniek beschrijft de partijpolitieke gebeurtenissen, dat wil zeggen de ontwikkelingen binnen de in de Eerste en Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen, voorzover die zich althans buiten het parlement afspeelden. Handelingen van bewindslieden en volksvertegenwoordigers worden immers elders al gedocumenteerd.

Voor dit overzicht werden artikelen geraadpleegd uit de dagbladen *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*. Daarnaast werden partijdocumenten (brochures, partijbladen, congresstukken en dergelijke) doorgenomen. Ten slotte werd informatie vergaard van door het DNPP gearchiveerde websites van politieke partijen. Om de gebeurtenissen binnen de afzonderlijke partijen in een context te plaatsen, worden eerst de politieke ‘hoofdmomenten’ uit 2007 kort geschetst.¹

---

¹ Zie voor een uitvoeriger overzicht van de politieke hoofdmomenten uit 2007: A. van Kessel en M. Leenders, ‘Het parlementaire jaar 2006-2007’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *De moeizame worsteling met de nationale identiteit. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2007*, Amsterdam, 2007, 173-188; en Charlotte Brand, ‘Het parlementaire jaar 2007-2008’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *Het feest van de democratie. Rituelen, symbolen en tradities. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2008*, Amsterdam, 2008, 145-162.

2. Hoofdmomenten

formatie vierde kabinet-Balkenende

Op 20 december 2006 werd H.H.F. Wijffels (CDA) tot informateur benoemd (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 27). In januari voerde hij gesprekken met de lijsttrekkers van CDA, PvdA en ChristenUnie, vaak op lokaties die voor de media verborgen werden gehouden.

Op 7 februari presenteerde Wijffels een regeerakkoord, getiteld *Samen leven, samen werken*. De nadruk viel op duurzame groei, sociale samenhang, participatie en respect, terwijl marktwerking minder aandacht kreeg. De privatisering van de luchthaven Schiphol ging niet door, maar wel de deelname aan de ontwikkeling van een nieuw gevechtsvliegtuig, de Joint Strike Fighter (JSF). Topinkomens bij de overheid zouden aan een maximum gebonden worden. De Kroon zou burgemeesters en commissarissen van de koningin blijven benoemen, zij het op bindende voordracht van gemeenteraad respectievelijk Provinciale Staten. In Nederland aanwezige asielzoekers die voor 2001 een aanvraag hadden ingediend maar geen verblijfsvergunning hadden gekregen, zouden die in principe alsnog krijgen (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 27-28).

Op 9 februari werd J.P. Balkenende, demissionair premier en politiek leider van het CDA, benoemd tot formateur. Op 22 februari werd het vierde kabinet-Balkenende beëdigd. Het was als volgt samengesteld:

J.P. Balkenende, minister-president en minister van Algemene Zaken (CDA);

W.J. Bos, vice-minister-president en minister van Financiën (PvdA);

A. Rouvoet, vice-minister-president en minister voor Jeugd en Gezin (ChristenUnie);

M.J.M. Verhagen, minister van Buitenlandse Zaken (CDA);

A.G. Koenders, minister voor Ontwikkelingssamenwerking (PvdA);

E.M.H. Hirsch Ballin, minister van Justitie (CDA);

Mevr. G. ter Horst, minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (PvdA);

R.H.A. Plasterk, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (PvdA);

E. van Middelkoop, minister van Defensie (ChristenUnie);

Mevr. J.M. Cramer, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (PvdA);

Mevr. C.P. Vogelaar, minister voor Wonen, Wijken en Integratie (PvdA);

C.M.P.S. Eurlings, minister van Verkeer en Waterstaat (CDA);

Mevr. M.J.A. van der Hoeven, minister van Economische Zaken (CDA);

Mevr. G. Verburg, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (CDA);

J.P.H. Donner, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (CDA);
A. Klink, minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (CDA).

Het vierde kabinet-Balkenende telde even veel vrouwen als het tweede. Twaalf ministers zou men als nieuwkomers kunnen beschouwen. Van de elf staatssecretarissen behoorden zes tot de PvdA, vier tot het CDA en één tot de ChristenUnie. De PvdA-staatssecretarissen A. Aboutaleb en mevr. N. Albayrak hebben beiden een dubbele nationaliteit: ze bezitten niet alleen een Nederlands maar ook een Marokkaans respectievelijk Turks paspoort.² Dat vormde aanleiding voor de Partij voor de Vrijheid (PVV) om reeds in februari hierover een motie in te dienen, die overigens alleen steun kreeg van de eigen fractie en dus verworpen werd.

Op 1 maart presenteerde premier Balkenende de regeringsverklaring. Hij kondigde aan dat het kabinet de komende honderd dagen vooral zou besteden aan een ‘dialoog met de samenleving’. De PVV diende meteen een motie van wantrouwen in, die echter door geen enkele andere fractie gesteund werd. VVD-leider M. Rutte leverde ook kritiek op de dubbele nationaliteit van staatssecretaris Albayrak – die immers meer dan haar Marokkaanse collega de mogelijkheid had die op te geven – maar richtte zijn pijlen voornamelijk op de ‘bedilzucht’ en ‘betutteling’ van het nieuwe kabinet.

Na de dialoog met de samenleving presenteerde het kabinet in juni een meer uitgewerkt beleidsprogramma.

In december trad de staatssecretaris voor Defensie, C. van der Knaap (CDA) af om burgemeester te worden van de gemeente Ede. Hij werd opgevolgd door zijn partijgenoot J.G. de Vries, die eerder assistent van Balkenende en campagneleider van het CDA was geweest.

Provinciale Statenverkiezingen

De Provinciale Statenverkiezingen, die op 7 maart plaats vonden, werden als een eerste graadmeter van de populariteit van het nieuwe kabinet beschouwd. Niettemin hielden de meeste partijleiders zich op de achtergrond, behalve SP-leider J.G.C.A. Marijnissen en VVD-leider Rutte. De PvdA deed wel met een landelijk team (‘PvdA-roodshow’) alle provincies aan.

---

² De Marokkaanse overheid staat op het standpunt dat haar onderdanen de Marokkaanse nationaliteit niet kunnen opgeven. De Turkse overheid gaat niet zo ver, al wordt behoud van de Turkse nationaliteit bepaald niet ontmoedigd.

Tabel 1. Uitslag Provinciale Statenverkiezingen 2007

	2003		2007	
	%	zetels	%	zetels
CDA	28,0	222	25,0	151
PvdA	24,1	198	17,9	114
VVD	18,5	138	18,1	101
GroenLinks	6,9	51	6,2	32
ChristenUnie/ SGP*)	6,4	50	8,7	52
SP	5,6	38	14,8	83
D66	4,6	31	2,6	9
LPF	2,9	17	0,2	0
FNP	0,6	7	0,5	5
PNL	0,3	2	0,3	1
PvhN	0,2	2	0,2	1
PVZ	0,1	2	0,2	2
Leefbaar ZH	0,2	1	0,6	1
ONH/VSP**)	0,2	1	0,5	1
PvdD	-	-	2,6	9
Brabant Partij	-	-	0,3	1
Mooi Utrecht	-	-	0,2	1
overige	1,4	4	1,1	0
totaal	100,0	764	100,0	564
opkomst	47,6		46,4	

*) In Noord-Holland en Noord-Brabant hadden ChristenUnie en SGP gezamenlijke lijsten ingediend; in Groningen, Friesland en Limburg nam alleen de ChristenUnie deel; in de overige provincies deden beide partijen mee.

**) Ouderenpartij Noord-Holland in combinatie met de Verenigde Seniorenpartij (VSP); laatstgenoemde partij nam in sommige provincies in andere combinaties of zelfstandig deel zonder daarbij zetels te behalen.

Bron: Kiesraad, Den Haag, 2007 (www.verkiezingsuitslagen.nl)

De uitkomst van de Statenverkiezingen zou als consolidatie van de verschuivingen van november 2006 kunnen worden geduid (zie tabel 1). De verliezers van toen – CDA, D66, PvdA en VVD – verloren opnieuw, in meer of mindere mate. De ChristenUnie, Partij voor de Dieren (PvdD) en SP boekten opnieuw winst. De PVV, die in november met negen zetels de Kamer binnen was gekomen, nam niet aan de Staten-

verkiezingen deel – waarmee zij mogelijk de VVD verlies bespaarde. De liberalen gingen nu slechts licht in stemmental achteruit (0,4 procent). Provinciale partijen die al in de Staten vertegenwoordigd waren, zoals de Fryske Nasjonale Party (FNP) en de Partij Nieuw Limburg (PNL), leden verlies. In Drenthe verdwenen de Onafhankelijke Partij Drenthe (OPD) en Drents Belang (DB) helemaal uit de Staten. Nieuwe provinciale partijen rukten echter op in Noord-Brabant en Utrecht. De LPF verdween uit alle Staten. Vooral voor de kleine partijen maakte de vermindering van het totaal aantal zetels in de Staten (van 764 naar 564) het leven moeilijker. Overigens betekent deze vermindering dat een vergelijking met het in 2003 behaalde zeteltal lastig is.

In Limburg ontstond enige deining rond de Partij voor de Jongeren, die niet aan de verkiezingen mocht deelnemen omdat zij ondersteuningsverklaringen vervalst zou hebben. De partij noemde de beschuldiging ‘smaad’.

Christen-democraten en sociaal-democraten bleven ondanks hun verliezen dominant in de provinciale besturen. Alleen in Zeeland hield een coalitie van CDA, ChristenUnie, GroenLinks en SGP de PvdA buiten de deur. De VVD kon in Drenthe, Flevoland, Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Brabant gedeputeerden leveren. De grote winnaar, de SP, slaagde daar nergens in.

Eerste-Kamerverkiezingen

De Statenverkiezingen hadden extra aandacht gekregen omdat gespeculeerd werd dat de regeringspartijen zoveel verlies zouden kunnen lijden dat ze hun meerderheid in de Eerste Kamer zouden kwijtraken. Dat bleek echter niet het geval. CDA, ChristenUnie en PvdA haalden in de Eerste Kamer, die op 29 mei door de nieuwe Statenleden gekozen werd, een krappe meerderheid: 39 van de 75 zetels (zie tabel 2). Het samenwerkingsverband van provinciale partijen, de Onafhankelijke Senaatsfractie (OSF) wist haar zetel te handhaven, maar de LPF verdween uit de Eerste Kamer. De PvdD kwam met één zetel in de senaat.

De Statenleden, die de senatoren kiezen, volgen over het algemeen de aanwijzingen van hun partij. Ze kunnen daar echter ook van afwijken en een voorkeurstem uitbrengen, bijvoorbeeld op een lager geplaatste kandidaat uit de eigen regio. Dat gebeurde in 2007 zelfs vijf keer. In één geval leidde dit tot het ontstaan van een nieuwe partij, toen senator D. Yildirim uit de SP werd gezet en de beweging Solidara oprichtte (zie in deze Kroniek onder SP).

Tabel 2. Uitslag Eerste-Kamerverkiezingen 2007 (in zetels)

	2003	2007
CDA	23	21
PvdA	19	14
VVD	15	14
GroenLinks	5	4
SP	4	12
D66	3	2
ChristenUnie	2	4
SGP	2	2
OSF	1	1
LPF	1	0
PvdD	-	1
Totaal	75	75

Bron: Kiesraad, Den Haag, 2007 (www.verkiezingsuitslagen.nl)

staatkundige vernieuwing: kiesstelsel en stembalies

In 2006 was discussie ontstaan over de betrouwbaarheid van de stembalies die vrijwel overal in Nederland het rode potlood hadden vervangen. De stichting ‘Wij vertrouwen stemcomputers niet’, opgericht door ICT-deskundigen en vrijdenkers, toonde aan dat de stembalies zoveel straling afgaven dat het stemgeheim niet kon worden gewaarborgd. Ook zouden de machines soms fysiek niet goed beveiligd worden. De waarnemers van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), die de Tweede-Kamerverkiezingen hadden bijgewoond, lieten zich in hun rapport dat in maart 2007 verscheen eveneens kritisch uit over de stembalies. Ze misten een duidelijke regeling voor hertellingen en maakten bezwaar tegen de geheimhouding van technische specificaties door de leveranciers (Nedap, Sdu en Groenendaal Bureau voor Verkiezingsuitslagen).

In december 2006 had de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, A. Nicolai (VVD), een commissie ingesteld die de besluitvorming in deze zaak zou onderzoeken (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 25). In april 2007 bracht de commissie, bestaande uit oud-minister L.M.L.H.A. Hermans en de Nijmeegse hoogleraar publiek-private samenwerking M.J.W. van Twist verslag uit, getiteld *Stembalies, een verweesd dossier*. Zij stelde vast dat het ministerie aan de stembalies sinds de invoering te weinig aandacht had geschonken en signalen over gebrekkige beveiliging had genegeerd. De keuring van de

machines was onvolledig en onvoldoende transparant. Ook de Kiesraad had meer actie moeten ondernemen. Op termijn zou de Kieswet geheel herzien moeten worden.

In januari stelde minister Nicolai op verzoek van de Tweede Kamer de Adviescommissie inrichting verkiezingsproces in, die onder leiding van oud-minister F. Korthals Altes (VVD) een voorstel zou doen voor de korte termijn. Op 27 september bracht deze commissie advies uit, onder de titel *Stemmen met vertrouwen*. De kiezers zouden weer overal in Nederland met het rode potlood moeten stemmen, al zouden die stemmen dan met hulp van een computer geteld kunnen worden. Bij de Statenverkiezingen was overigens een aantal stembalies reeds afgekeurd en vervangen door het rode potlood. De voor de regeling van verkiezingen verantwoordelijke staatssecretaris, mevr. A.Th.B. Bijleveld-Schouten (CDA), nam het advies van de commissie meteen over. Het kabinet verbood via een wijziging van het Kiesbesluit in december 2007 het gebruik van stembalies.

staatkundige vernieuwing: burgerinitiatief

In 2006 had de Staten-Generaal het burgerinitiatief ingevoerd. Hierdoor konden burgers een onderwerp op de agenda van de Tweede Kamer zetten, mits dit voorstel door meer dan 40.000 kiesgerechtigden ondersteund werd en het onderwerp in de afgelopen twee jaar niet door de Kamer behandeld zou zijn (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 29-30).

In april 2007 verzamelde de Vereniging Milieudefensie ruim 100.000 handtekeningen voor het burgerinitiatief tegen de bio-industrie, onder het motto 'Stop fout vlees'. De Tweede Kamer behandelde het voorstel op 13 december, dat echter slechts bij een minderheid (D66, Groen-Links en PvdD) steun kon vinden.

staatkundige vernieuwing: burgemeestersreferendum

Op 10 oktober konden de ingezetenen van Utrecht kiezen tussen de twee kandidaten voor het burgemeestersambt die een vertrouwenscommissie van de gemeenteraad had voorgedragen: het Tweede-Kamerlid A. Wolfsen en R. Pans, voorzitter van de directieraad van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en oud-burgemeester van Almere (zie ook in deze Kroniek onder PvdA). Beide kandidaten waren lid van de PvdA. Andere kandidaten die zich hadden aangemeld, zoals H. Westbroek, de kleurrijke maar niet onomstreden mede-oprichter van Leefbaar Utrecht, werden niet voorgedragen. De onvrede die ontstond over de beperkte keuzemogelijkheden werd zelfs gedeeld door Pans, maar zijn voorstel om alsnog meer kandidaten toe te laten stuitte op

praktische bezwaren. Formeel was het een raadplegend referendum, maar bij een opkomst van tenminste dertig procent zou de uitslag door de raad gerespecteerd worden. De opkomst bedroeg echter amper tien procent. Een meerderheid koos voor Wolfsen, die vervolgens ook in de raad een meerderheid kreeg.

Ook in Eindhoven droeg een vertrouwenscommissie uit de raad twee kandidaten voor die opnieuw beiden lid van de PvdA waren, het oud-Tweede-Kamerlid R. van Gijzel en de burgemeester van Purmerend, L. Verbeek (zie ook in deze Kroniek onder PvdA). In januari 2008 mochten de burgers hun keuze maken. Het zou waarschijnlijk het laatste burgemeestersreferendum zijn, aangezien het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) deze volksraadpleging niet meer zou subsidiëren. In Den Haag en Rotterdam zou de nieuwe burgemeester niet meer op deze manier gekozen, maar door de raad voorgedragen en door de Kroon benoemd worden.

partijfinanciën

De financiering van politieke partijen leverde ook in 2007 veel stof voor discussie. Vooral de afdrachtregeling voor volksvertegenwoordigers van de SP stuitte op kritiek (zie in deze Kroniek onder SP). Minister Ter Horst van BZK kondigde in november aan deze afdracht in een nieuwe wet te willen verbieden. Een nieuwe wet die de financiering van politieke partijen zou regelen was al in 2005 aangekondigd maar ook in 2007 niet aan de Tweede Kamer als wetsontwerp voorgelegd (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 30).

3. Ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

Hieronder worden de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde partijen in alfabetische volgorde behandeld. Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van hun ledental, volgens opgave van de partijsecretariaten, op of omstreeks 1 januari 2007 en op of omstreeks 1 januari 2008 (zie tabel 3).

Tabel 3. Ledentallen Nederlandse politieke partijen 1 januari 2007 en 1 januari 2008

	1 januari 2007	1 januari 2008
CDA	69.560	69.200
ChristenUnie	26.673	27.683
D66	10.299	10.357
GroenLinks	23.539	21.901
PvdA	62.846	59.327
PvdD	6.370	6.972
SGP	26.838	26.906
SP	50.740	50.238
VVD	40.849	36.832
totaal	317.714	309.416

N.B. De Partij voor de Vrijheid (PVV) en de beweging Trots op Nederland (ToN) zijn in deze tabel niet opgenomen, omdat zij (vooralsnog) geen leden tellen.

Christen Democratisch Appèl (CDA)

Voor het CDA was 2007 vooral een jaar van consolidatie. In de peilingen bleef de partij vrij stabiel rond 38 zetels (volgens Bureau Interview/NSS) of rond 35 zetels (volgens TNS NIPO en Peil.NL). De partijtop van de christen-democraten werd deels vernieuwd.

formatie vierde kabinet-Balkenende

Begin februari drong een groep islamitische CDA-leden in een brief aan partijvoorzitter mevr. J.M. van Bijsterveldt-Vliegenthart aan op de benoeming van een islamitische minister of staatssecretaris uit de eigen partij, zoals het Tweede-Kamerlid C. Cörüz. Hun verzoek vond echter

geen gehoor. De burgemeester van Den Bosch, A.G.J.M. Rombouts, die in 1998 de kandidaatstellingscommissie van het CDA voorgezeten had, pleitte voor de benoeming van meer katholieken, aangezien volgens hem het protestantse smaldeel de laatste jaren oververtegenwoordigd was in kabinet en partijtop.

Vrij veel christen-democratische bewindslieden keerden niet terug in het nieuwe, eveneens door J.P. Balkenende geleide kabinet. Demissionair minister J.G. Wijn van Economische Zaken kondigde op 5 februari aan de politiek vaarwel te zeggen. Tot die tijd werd hij wel genoemd als mogelijk voorzitter van de Tweede-Kamerfractie en zelfs als ‘kroonprins’ van partijleider Balkenende. Zijn vertrek werd door veel christen-democraten betreurd en soms veroordeeld als kiezersbedrog: Wijn had immers in november 2006 ruim 11.000 voorkeurstemmen gekregen. Ook A.J. de Geus, demissionair minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, verliet de politiek en werd op 22 februari plaatsvervangend secretaris-generaal van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO). Zijn collega C.P. Veerman, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, werd in maart bijzonder hoogleraar duurzame plattelandsontwikkeling in Europees perspectief aan de Universiteit van Wageningen en de Universiteit van Tilburg, en in mei voorzitter van de Vereniging Natuurmonumenten. Mevr. A.M.A. van Ardenne-van der Hoeven, minister voor Ontwikkelingssamenwerking, werd in april permanent vertegenwoordiger bij de Food and Agriculture Organisation (FAO) te Rome. Zij trok in maart de aandacht met een scherpe aanval op VVD-voorlieden Kamp en Rutte, die met hun kritiek op dubbele nationaliteiten naar haar mening ‘het liberale gedachtengoed geen dienst bewijzen’ en de politiek behoorden te verlaten (*de Volkskrant*, 20 maart 2007). Partijleider Balkenende nam meteen afstand van haar opmerkingen.

Het partijcongres dat op 3 maart in Utrecht plaats vond, stond grotendeels in het teken van de kabinetsformatie. Naast enkele kritische opmerkingen klonk vooral waardering over het regeerakkoord en de coalitie. Waarnemend partijvoorzitter mevr. C.J. Dekker benadrukte in haar toespraak de overeenkomsten tussen het regeerakkoord en het verkiezingsprogramma van het CDA. Kritische resoluties over versoepeling van het ontslagrecht en het woningmarktbeleid haalden geen meerderheid.

Deze onderwerpen bleven echter wel op de agenda staan. Een resolutie over het woningmarktbeleid, ingediend door de jongerenorganisatie van het CDA, haalde tegen het advies van het partijbestuur in op het najaarscongres op 10 november in Utrecht wel een meerderheid. Een onafhankelijke commissie zou onder meer de mogelijkheden van een integraal woonlastenbeleid gaan onderzoeken – waarbij dus ook de politiek beladen hypotheekrenteaftrek onder de loep genomen zou worden. Een

resolutie tegen versoepeling van het ontslagrecht kreeg wel veel steun op het congres – onder meer van R. Paas, voorzitter van het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) – maar geen meerderheid.

staatssecretaris Jager

J.K. de Jager, penningmeester van het CDA, werd benoemd tot staatssecretaris van Financiën. Hij was aandeelhouder van een bedrijf in de ICT-sector en bovendien directeur van het moederbedrijf van deze firma. Op 15 februari maakte het televisieprogramma 'Nova' bekend dat het ICT-bedrijf verzuimd zou hebben pensioenpremies van zijn werknemers af te dragen aan het pensioenfonds. In mei uitte een vakbondsbestuurder bovendien kritiek op het sociale beleid van De Jagers bedrijf. Het partijbestuur stelde een commissie in onder leiding van A.H. Lundqvist, voorzitter van het college van bestuur van de Technische Universiteit Eindhoven. De commissie rapporteerde in juni dat geen sprake was van 'verwijtbaar gedrag' maar alleen van 'onvolkomenheden en kinderziektes' (*NRC Handelsblad*, 28 juni 2007). Hiermee leek de zaak afgedaan.

Door de kabinetsformatie zou de partijtop ingrijpend vernieuwd worden. Zowel de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie als de partijvoorzitter en de directeur van het wetenschappelijk bureau van het CDA traden immers toe tot het kabinet (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten').

Tweede-Kamerfractievoorzitter

Nadat het voorzitterschap van de Tweede-Kamerfractie vacant was geraakt met de benoeming van M.J.M. Verhagen tot minister van Buitenlandse Zaken, meldde zich op 15 februari één kandidaat, vertrekkend staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, P.L.B.A. van Geel. Zonder tegenkandidaten werd hij op 21 februari tot voorzitter gekozen.

partijvoorzitter

Toen partijvoorzitter Van Bijsterveldt-Vliegenthart tot staatssecretaris werd benoemd, nam de tweede vice-voorzitter mevr. C.J. Dekker haar functie waar tot een nieuwe voorzitter gekozen zou zijn. Normaliter zou de eerste vice-voorzitter dit moeten doen, maar deze functie was sinds het overlijden van B.J. Mandos in 2006 vacant gebleven. Tweede-Kamerfractievoorzitter Van Geel en partijleider Balkenende namen als adviseur zitting in de commissie die onder leiding van de Zeeuwse

commissaris van de koningin (en oud-minister) mevr. K.M.H. Peijs kandidaten voor het partijvoorzitterschap zou voordragen. Volgens R.H. van de Beeten, vice-voorzitter van de partij van 1986 tot 1994 en lid van de Eerste Kamer, raakte daarmee het evenwicht binnen de partij zoek (*Trouw*, 29 maart 2007). De politiek leider en de fractie zouden juist tegenspel moeten krijgen van onafhankelijke personen in partijbestuur en wetenschappelijk bureau. Ook H. van der Meulen en M. Neuteboom, respectievelijk voorzitter en vice-voorzitter van het Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA), leverden later kritiek op het ‘eenheidsfront’ binnen het CDA (*Trouw*, 9 juni 2007). Partijbestuur en fractie zouden zich zelfstandiger dienen te profileren. Soortgelijke opmerkingen klonken tijdens het partijcongres op 10 november, onder meer uit de mond van oud-partijvoorzitter en oud-minister B. de Vries, oud-CNV-voorzitter D. Terpstra en het Tweede-Kamerlid W.G.J.M. van de Camp: het CDA zou (weer) teveel een bestuurderspartij zijn geworden die weinig interne discussie toeliet.

Op 20 april besloot het partijbestuur twee kandidaten voor het voorzitterschap voor te dragen: P. van Heeswijk, voorzitter van het CDA in Noord-Brabant, en J. Alting van Geusau, afdelingsbestuurder, eveneens uit Brabant. Beide kandidaten waren katholiek, maar Alting van Geusau legde daar iets meer nadruk op. Tot 6 mei konden afdelingen of gewone leden tegenkandidaten stellen, maar van die gelegenheid werd geen gebruik gemaakt. Tussen 11 en 30 mei mochten de partijleden hun keuze bepalen – mits ze dan al hun contributie voor 2007 betaald hadden. Bijna eenderde van alle leden had dat nog niet gedaan en mocht dus niet meestemmen. Van de 14.740 leden die een stem uitbrachten kozen 9.116 (62 procent) voor Van Heeswijk en 5.331 (36 procent) voor Alting van Geusau. De keuze voor Van Heeswijk werd door het partijcongres op 2 juni in Utrecht bevestigd. Dat congres was voornamelijk aan huishoudelijke zaken gewijd.

directeur Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

Met de benoeming van A. Klink tot minister ontbeerde het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA een directeur. Met ingang van 1 januari 2008 werd R.H.J.M. Gradus, directeur Financieel-Economische Zaken op het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en deeltijd-hoogleraar economie aan de Vrije Universiteit, zijn opvolger. Het najaarscongres bekrachtigde op 10 november in Utrecht de benoeming van oud-minister Veerman tot voorzitter van het bestuur van het Wetenschappelijk Instituut.

Europees Parlement

In het Europees Parlement werd C.M.P.S. Eurlings na zijn benoeming tot minister als leider van de delegatie van de Nederlandse christendemocraten opgevolgd door mevr. M.J.T. Martens. Zijn zetel werd overgenomen door J. Post, Statenlid in Noord-Holland. Post raakte in maart in opspraak omdat hij geld van beleggers niet voor een kuuroord in Spanje maar voor een cruiseschip en een breedbeeldtelevisieproject besteed zou hebben zonder de beleggers op de hoogte te stellen. Daarbij zou hij zichzelf onrechtmatig verrijkt hebben. Het partijbestuur stelde in april een onderzoek in. Ook vanuit het ministerie van Economische Zaken werd onderzoek gedaan naar de zakelijke activiteiten van Post. Hij zou betrekkingen onderhouden met een Chinese zakenman die beschuldigd werd van criminele connecties en illegaal wapenbezit. Bovendien zou Posts optreden als vertegenwoordiger van een Nederlands-Chinese lobby de indruk van belangenverstrengeling kunnen wekken. Eind augustus gaf hij hierover uitleg aan het partijbestuur. Op 14 september stelde Post zijn zetel ter beschikking. Hij werd opgevolgd door C.L. Visser. Weliswaar stond O. Elmaci hoger op de lijst, maar de Turkse Nederlander trok zich terug vanwege zijn van de partijlijn afwijkende mening over de Armeense kwestie (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 34).

Provinciale Statenverkiezingen

In januari lekte het campagneplan van het CDA voor de Statenverkiezingen, getiteld *Een zachte winter is geen garantie voor een mooie lente*, uit via het televisieprogramma 'RTL Nieuws'. De partij trok voor de campagne slechts €100.000 uit en rekende vooral op *free publicity* en landelijke uitstraling. Welvaart, zekerheid en respect bleven de centrale kenmerken van het CDA. Partijleider Balkenende en F.J.M. Werner, de lijsttrekker voor de Eerste-Kamerverkiezingen, zouden 'proactief worden neergezet in de media', terwijl provinciale lijsttrekkers eigen successen moesten melden en trots op hun provincie moesten aanmoedigen. Campagneleider J.G. de Vries hoopte dat de kabinetsformatie nog voor de verkiezingen afgerond zou zijn, om de kiezers vast te houden.

Het CDA hield in februari en maart vier landelijke manifestaties, achtereenvolgens in Heerenveen, Dronten, Brunssum en Raalte. Deze werden bijgewoond door de partijvoorzitter en de provinciale lijsttrekker en afgesloten door minister-president Balkenende.

In alle provincies leed het CDA enig verlies (vergeleken met 2003), relatief het meest in Gelderland, Limburg en Noord-Brabant (zie tabel

1). Toch bleef de partij in die provincies evenals in Friesland, Overijssel, Utrecht, Zeeland en Zuid-Holland de grootste partij. In Friesland leidde een kritische evaluatie van de verkiezingen, de kandidaatstellersprocedure en de vaststelling van het programma op 12 november tot aftreden van het provinciaal CDA-bestuur.

De collegevorming verliep voor het CDA vrij succesvol: behalve in Drenthe leverden de christen-democraten in elke provincie gedeputeerden.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

Op 26 januari stelde het partijbestuur, versterkt met afgevaardigden van alle Statenfracties, de advies-kandidatenlijst voor de Eerste Kamer vast. Als lijsttrekker droeg men Werner voor, die de fractie sinds 2003 voorzat. Op de tweede plaats kwam de voorzitter van de senaat, mevr. Y.E.M.A. Timmerman-Buck. Onder de 25 best geplaatste kandidaten waren twaalf nieuwkomers, waaronder R. Willems, president-directeur van Shell Nederland, het oud-Tweede-Kamerlid J.S.J. Hillen en J.A.M. Hendriks, van 1988 tot 2002 commissaris van de koningin in Overijssel. De partijleden, die in februari in hun afdelingsvergaderingen over de volgorde konden stemmen, lieten de lijst ongewijzigd. Het partijcongres bekrachtigde de keuze op 3 maart in Utrecht.

Bij de Eerste-Kamerverkiezingen op 29 mei verloor het CDA twee zetels en behield er 21 (zie tabel 2). De Hagenaar J.J.A.H. Klein Breteker, die op de dertigste plaats stond, kwam dankzij voorkeurstemmen uit Zuid-Holland onverwacht in de senaat in plaats van de Fries G. Benedictus, die plaats 21 gekregen had. Nadat het partijcongres op 2 juni in een resolutie er bij het partijbestuur op had aangedrongen om alsnog de Friese kandidaat senator te laten worden, zei Klein Breteker toe dat hij in 2009 plaats zou maken voor Benedictus.

hoofdredacteur Christen Democratische Verkenningen

M. Jansen, de hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen*, het tijdschrift van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, kreeg in augustus ontslag aangezegd omdat hij zou disfunctioneren. Herhaaldelijk had hij de afgelopen vier jaar kritische commentaren over de partij geschreven. Jansen vocht zijn ontslag bij de rechter aan met een beroep op het redactioneel statuut van het blad. De rechter bepaalde in september dat Jansen 'de grenzen van de redactionele onafhankelijkheid' had opgezocht en soms zelfs overschreden (*NRC Handelsblad*, 27 september 2007). Zijn werkgever zou hem wel een ontslagpremie moeten betalen.

personalia

Op 31 augustus overleed C.J. Klop, van 1984 tot 2001 plaatsvervangend directeur van het Wetenschappelijk Instituut.

R.C. Robbertsen, burgemeester van Ede, werd op voordracht van de Provinciale Staten van Utrecht met ingang van 7 juni benoemd tot commissaris van de koningin in Utrecht. Hij werd als burgemeester per 1 januari 2008 opgevolgd door C. van der Knaap, die dan ook aftrad als staatssecretaris van Defensie en daar werd opgevolgd door J.G. de Vries, tot voor kort campagneleider van het CDA.

Op 20 oktober overleed H. van der Meulen, Eerste-Kamerlid van 1986 tot 1995 en van 1978 tot 1986 voorzitter van het CNV.

Op 30 oktober overleed T. Tolman, lid van de Tweede Kamer voor de Christelijk-Historische Unie (CHU) van 1963 tot 1977 en voor het CDA van 1977 tot 1979 en van het Europees Parlement van 1979 tot 1989.

ChristenUnie

Het jaar 2007 was voor de ChristenUnie zeer bijzonder. Voor het eerst in haar bestaan trad de partij toe tot de regering. Ook de partijen waaruit de Unie in 2000 was ontstaan – het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF) – hadden nooit zitting genomen in het kabinet. Eveneens nieuw was dat de ChristenUnie in een aantal provincies een gedeputeerde leverde, na de succesvol verlopen verkiezingen voor de Provinciale Staten. Door uiteenlopende opvattingen over homoseksualiteit ontstonden binnen de partij in de tweede helft van het jaar echter ook grote spanningen.

kabinetsformatie

Aan het einde van 2006 werd de ChristenUnie door het CDA en de PvdA betrokken bij de formatie van de nieuwe regering (zie *Jaarboek DNPP 2006*, blz. 27, en de ‘hoofdmomenten’ in deze Kroniek). Tijdens de kabinetsformatie bleek dat een meerderheid van de achterban van de ChristenUnie meende dat in het af te sluiten regeerakkoord de partijstandpunten op (medisch-)ethisch terrein moesten worden opgenomen. Een opiniepeiling onder 25 voorzitters van partijafdelingen door een radioprogramma van de Evangelische Omroep (EO) gaf aan dat een meerderheid van mening was dat de Unie zich moest terugtrekken als er geen wijzigingen werden voorgenomen met betrekking tot abortus, euthanasie en prostitutie. Negen afdelingsvoorzitters vonden dat het dragen van bestuursverantwoordelijkheid zwaarder woog; zij legden ook meer het accent op asiel- en sociaal beleid.

Tijdens de kabinetsformatie werd de ChristenUnie kritisch gevolgd door de stichting Schreeuw om Leven, die werd geleid door oud-EO-directeur L.P. Dorenbos. De stichting, die een einde wil maken aan abortus, hield tijdens de formatie-onderhandelingen in Beetsterzwaag publiekelijke gebedsbijeenkomsten. Op voorzichtige wijze poogde de ChristenUnie zich van de stichting te distantiëren. Oud-RPF-leider L.C. van Dijke liet op 5 januari in een interview weten dat Dorenbos geen lid van de Unie was.

Op 7 februari presenteerde informateur H.H.F. Wijffels het regeerakkoord, dat de basis vormde voor het vierde kabinet-Balkenende. Een aantal speerpunten van de ChristenUnie was daarin opgenomen, zoals het afschaffen van de sollicitatieplicht voor bijstandsmoeders met jonge kinderen, en de introductie van een kindgebonden budget. Wat betreft abortus en euthanasie werd de bestaande wetgeving niet teruggedraaid, wel werden de alternatieve mogelijkheden verruimd. Uit een peiling die het *Nederlands Dagblad* uitvoerde onder zijn lezers – voor het merendeel ChristenUnie-kiezers – was de tevredenheid groot (10 februari 2007). Zelfs de stichting Schreeuw om Leven toonde zich content over de afspraken die over abortus waren gemaakt. De SGP was minder enthousiast: partijleider B.J. van der Vlies gaf aan dat hij het akkoord nooit voor zijn rekening zou nemen; vooral de afspraken op medisch-ethisch terrein vond hij te mager.

De ChristenUnie kreeg drie bewindslieden in het nieuwe kabinet. De voorzitter van de Tweede-Kamerfractie A. Rouvoet werd minister voor Jeugd en Gezin en vice-minister-president; het Eerste-Kamerlid E. van Middelkoop werd minister van Defensie; en het Tweede-Kamerlid mevr. J.C. Huizinga-Heringa staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat.

Statutair hoefde de ChristenUnie haar leden niet te raadplegen over regeringsdeelname, maar het landelijk bestuur besloot toch een informatiebijeenkomst te beleggen. Perspectief, de jongerenorganisatie van de Unie, drong er tevergeefs op aan het regeerakkoord ter goedkeuring aan de leden voor te leggen. Op 24 februari legde Rouvoet, die samen met het Tweede-Kamerlid A. Slob voor de ChristenUnie de onderhandelingen had gevoerd, in Lelystad verantwoording af over het bereikte resultaat. Hij meende dat ‘wij zeer herkenbaar zijn in het regeerakkoord en het kabinet’ (*Nederlands Dagblad*, 26 februari 2007). Hoewel er ook kritische geluiden te horen waren, leken de meesten van de bijna zeshonderd aanwezige leden in te stemmen met de compromissen. De drie ChristenUnie-bewindslieden kregen een staande ovatie.

In april verscheen *De wet van de koestal*, geschreven door S. Faber, oud-Tweede-Kamerlid voor het CDA, over de opstelling van de ChristenUnie tijdens de kabinetsformatie. Faber had van de partijtop toestemming gekregen de onderhandelingen van redelijk nabij te volgen.

politiek leiderschap

Het landelijk bestuur van de ChristenUnie had er de voorkeur aangegeven dat Rouvoet in de Tweede Kamer zou blijven. 'Bij de ChristenUnie geldt dat het politieke gezicht wordt bepaald door de fractieleider in de Tweede Kamer. Dus de politiek leider zit niet in het kabinet', aldus partijvoorzitter P. Blokhuis, die deel uitmaakte van het formatieteam. Volgens hem kon Rouvoet als fractievoorzitter beter het imago van zijn partij bewaken dan als minister. Hij sloot echter niet uit dat Rouvoet vanwege mogelijke 'zwaarwegende redenen' minister zou worden (*Nederlands Dagblad*, 20 januari 2007). Hoewel Blokhuis steun kreeg van de Tweede-Kamerfractie, besloot Rouvoet toch tot het nieuwe kabinet toe te treden. Het landelijk bestuur schaarde zich achter zijn beslissing. Het Tweede-Kamerlid Slob werd gekozen tot Rouvoets opvolger als fractievoorzitter.

'honderd-dagen-programma'

In de regeringsverklaring op 1 maart had premier Balkenende aangekondigd dat het kabinet de komende honderd dagen een 'dialoog met de samenleving' zou aangaan (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De Groen van Prinsterer Stichting, het wetenschappelijk bureau van de ChristenUnie, stelde een eigen 'honderd-dagen-programma' op, zo maakte R. Kuiper bekend op 23 februari. Kuiper was in de jaren 2000-2002 directeur van het wetenschappelijk bureau geweest, en sinds 1 februari 2007 als interim-directeur aangetreden. De Groen van Prinsterer Stichting organiseerde vier openbare bijeenkomsten waarop het in debat ging met deskundigen en vertegenwoordigers van christelijke instellingen. Op de agenda stonden aan het regeringsakkoord ontleende thema's als 'de filosofie van het vierde kabinet-Balkenende', 'zorg en onderwijs', 'klimaat en duurzaamheid' en 'jeugd- en gezinsbeleid'. Op 13 juni presenteerde het bureau de uitkomsten van de discussies in de bundel *Frisse lucht. De ChristenUnie en het kabinetsbeleid*. Tegelijkertijd verscheen het rapport *Meer frisse lucht*, een reportage over de '100 dagen van het Wetenschappelijk Instituut' (*Handschrift*, juli 2007, blz. 20-21).

Provinciale Statenverkiezingen

In de aanloop naar de Provinciale Statenverkiezingen van 7 maart plaatste de provinciale afdeling van de ChristenUnie in Limburg op haar kandidatenlijst rooms-katholieke partijleden op een – niet-verkiesbare – derde en vierde plaats. Hierover was geen overleg geweest met het lan-

delijk bestuur. Voorzitter A. Duvekot van de Limburgse ChristenUnie gaf aan dat het de verantwoordelijkheid van het provinciale bestuur was. 'Katholieken die ontevreden zijn over de koers van het CDA, vormen voor ons een duidelijke doelgroep' (*Nederlands Dagblad*, 27 januari 2007). Partijvoorzitter Blokhuis verwachtte dat de kandidaatstelling van katholieken zou leiden tot een debat in zijn partij. 'De vraag is of het geluid van de ChristenUnie, als orthodox-christelijke partij, ook door een actief lid van de Katholieke Kerk kan worden uitgedragen. Daar sta ik nog helemaal open in' (*Nederlands Dagblad*, 27 januari 2007).

De ChristenUnie, die in 2006 al met de voorbereidingen voor de Statenverkiezingen was begonnen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 46), startte op 10 februari haar verkiezingscampagne in Eindhoven. De partij wilde actief katholieke kiezers werven in Limburg en Noord-Brabant, waarbij zij het nadrukkelijk op CDA-kiezers gemunt had. Volgens H. van Rhee, de directeur van het partijbureau van de Unie, kreeg zijn partij signalen dat veel traditionele katholieke kiezers zich niet meer in 'de C van het CDA' zouden herkennen (*Trouw*, 12 februari 2007).

In nog maar twee provincies ging de ChristenUnie op 7 maart met de SGP met één lijst de Statenverkiezingen in (zie in deze Kroniek onder SGP). De verkiezingsuitslag stemde de Unie tevreden (zie tabel 1). In Limburg kwam zij een paar honderd stemmen tekort voor haar eerste Statenzetel. In zes provincies trad de ChristenUnie toe tot het college van Gedeputeerde Staten; niet eerder had zij deel uitgemaakt van het dagelijkse bestuur van een provincie. In Friesland leidde dat tot enige onrust, toen de beoogde kandidaat als gedeputeerde werd gepasseerd door lijsttrekker P. Adema. Een onderzoekscommissie onder leiding van het oud-Tweede-Kamerlid D. Stellingwerf moest nagaan wat er mis was gegaan. In november presenteerde de commissie haar rapport, waarin Adema de schuld kreeg.

Eerste-Kamerverkiezingen

Midden februari presenteerde de ChristenUnie de kandidatenlijst voor de Eerste-Kamerverkiezingen. Op de eerste plaats stond fractievoorzitter E. Schuurman. Aanvankelijk was hij van plan geweest om de politiek te verlaten, maar vanwege het vertrek van fractiegenoot Van Middelkoop (die zoals reeds vermeld minister werd) besloot hij nog een volledige periode in de Eerste Kamer te blijven. Schuurman werd op de kandidatenlijst gevolgd door R. de Boer. Op de derde – verkiesbare – positie was mevr. F. Lagerwerf-Vergunst gekandideerd; vierde stond Kuiper. In totaal stonden er vier vrouwen bij de eerste tien. Vlak voor de definitieve vaststelling van de kandidatenlijst door het Unieconvent – de vergadering van provinciale besturen van de ChristenUnie – op 10

maart startten dertien partijleden (waaronder Van Dijke) een actie om Kuiper op de tweede positie te krijgen. Zij meenden dat hij ‘als geen ander’ in staat zou zijn het inhoudelijke en politieke profiel van de ChristenUnie te bewaken (*Nederlands Dagblad*, 5 maart 2007). Het Unieconvent stelde de lijst echter zonder wijzigingen vast.

Eind maart besloten de besturen van ChristenUnie en SGP hun kandidatenlijsten voor de Eerste-Kamerverkiezingen van 29 mei te verbinden (samen met die van het CDA). Geheel vanzelfsprekend was dat niet, nu de ChristenUnie deel uitmaakte van de regering terwijl de SGP in de oppositie zat. Bovendien was het zeer waarschijnlijk dat tot de Eerste-Kamerfractie van de ChristenUnie een vrouw zou toetreden, hetgeen gevoelig lag bij de achterban van de SGP.

De uitslag van de Eerste-Kamerverkiezingen was voor de ChristenUnie zonder meer positief: het aantal senatoren steeg van twee naar vier (zie tabel 2). Mede hierdoor behield de regeringscoalitie in de senaat haar meerderheid.

gewetensbezwaarde trouwambtenaren

In het voorjaar van 2007 kwam de ChristenUnie in botsing met coalitie-partner PvdA. In het regeerakkoord was op aandrang van Rouvoet vastgelegd dat ambtenaren van de burgerlijke stand niet verplicht konden worden huwelijken tussen homoseksuelen te sluiten wanneer zij daartegen gewetensbezwaren hadden, zolang in een gemeente de voltrekking van zo’n huwelijk toch mogelijk bleef. Daarbij was verder overeengekomen dat wanneer er in de praktijk hierover problemen ontstonden, ‘initiatieven worden genomen om de rechtszekerheid van gewetensbezwaarde ambtenaren veilig te stellen’. Op 1 april gaf PvdA-voorzitter M. van Hulten te kennen dat er wat zijn partij betreft geen wettelijke regeling zou komen om de positie van zogeheten ‘weigerambtenaren’ vast te leggen. Met afgevaardigden van VVD, SP, D66 en GroenLinks tekende hij een convenant met de homobelangenvereniging COC dat was gericht tegen de mogelijkheid dat ambtenaren konden weigeren een homohuwelijk te sluiten. In een reactie verwees Tweede-Kamerfractie-voorzitter Slob van de ChristenUnie naar de afspraken in het regeerakkoord, die naar zijn mening een wettelijke regeling mogelijk maakten. Ook partijvoorzitter Blokhuis meende dat deze ambtenaren moesten worden beschermd. Rouvoet moest later echter toegeven dat de term ‘initiatieven’ niet meteen een wettelijke regeling inhield, en dat die zelfs ‘juridisch moeilijk’ lag (*NRC Handelsblad*, 6 april 2007).

In diezelfde periode legde ChristenUnie-wethouder J. Rozema van de gemeente Smallerland zijn functie als trouwambtenaar neer, nadat de gemeenteraad een motie had aangenomen waarin alle buitengewone

ambtenaren van de burgerlijke stand werden verplicht ook homohuwelijken te sluiten. Ook in andere gemeenten werden dergelijke moties aanvaard. Op 18 april had de ChristenUnie een gesprek met het COC. Beide partijen gaven te kennen het conflict over de gewetensbezwaarde ambtenaren niet te willen laten escaleren en op te willen treden tegen homovijandigheid.

Uniecongressen

Op 28 april hield de ChristenUnie haar Uniecongres in Lunteren. Op de agenda stonden overwegend huishoudelijke zaken. Tweede-Kamerfractievoorzitter Slob waarschuwde de PvdA dat zijn partij vasthield aan de afschaffing van de flitsscheiding. De sociaal-democraten waren er voorstander van dat echtparen met meerderjarige kinderen zonder rechterlijke toets konden scheiden, maar de ChristenUnie wilde hiervan niets weten.

Op 17 november kwam het Uniecongres bijeen in Zwolle. Op de agenda stonden vooral statuten- en reglementswijzigingen, die waren bedoeld om 'onvolkomenheden' te elimineren en 'onduidelijkheden' te verhelderen. Daarnaast wilde het landelijk bestuur een door hem opgestelde gedragscode voor ChristenUnie-politici bespreken. Hierin waren onder meer regels opgenomen voor de verantwoording van onkostenvergoedingen en enkele andere integriteitsnormen. Als gevolg van het oplopende debat over het onderwerp homoseksualiteit werd de gedragscode van de aena gehaald.

homoseksualiteit

In augustus zorgde mevr. Y. Lont, lid voor de ChristenUnie van de deelraad Amsterdam-Zuidoost en auteur van het boek *Van prostituee tot politica*, voor beroering met haar uitspraken over homoseksualiteit. In het *Nederlands Dagblad* (28 augustus 2007) schreef zij dat op grond van de bijbel de homoseksuele leefwijze ondubbelzinnig veroordeeld moest worden. 'Ja, God haat deze zonde, en het verdient de "geestelijke" dood', aldus Lont. Zij meende verder dat 'wij... genade moeten schenken aan degene die van zijn homofiele pad wenst af te stappen'. Het COC reageerde geschokt op deze uitspraken. In een reactie bood Lont haar excuses aan en erkende zij dat de term 'geestelijke dood' ongelukkig was geformuleerd. Zij bedoelde ermee het 'gescheiden zijn van God' (*Reformatorisch Dagblad*, 1 september 2007).

De ChristenUnie distantieerde zich van het artikel van Lont, en stemde in met haar verontschuldigen. Partijvoorzitter Blokhuis vond dat Lont ten onrechte haar stuk had ondertekend in haar hoedanigheid als

deelraadslid voor de ChristenUnie. Hij vroeg haar zich te onthouden van verdere uitspraken over homoseksualiteit. Lont vond dat zij op deze wijze werd beperkt in haar functioneren als politicus. Zij voelde zich monddood gemaakt en opperde de mogelijkheid dat ze de ChristenUnie zou verlaten. Op 7 september hadden Blokhuis en Lont een gesprek, waarin de partijvoorzitter zijn excuses aanbood voor de druk die hij op het deelraadslid had uitgeoefend om zich gedeisd te houden. Na het gesprek zei Lont zich weer bij de ChristenUnie thuis te voelen.

Op 27 september trok mevr. M. Heger zich terug als lid namens de ChristenUnie uit de gemeenteraad van Wageningen. Nadat zij een lesbische verhouding was aangegaan, had zij de mening gepeild van de leden van de steunfractie. Een aantal van hen wees deze relatie af, waarna zij haar raadslidmaatschap neerlegde. Heger drong er bij het landelijk - bestuur van de ChristenUnie op aan in de partij een discussie te starten over de vraag of iemand die een homoseksuele relatie onderhield, de partij ook kon vertegenwoordigen in een parlementair orgaan. Partijvoorzitter Blokhuis meende dat dit een 'moeilijk verhaal' was, omdat de geloofwaardigheid om namens de partij-achterban op te treden eronder zou lijden. Voor een intern debat over deze kwestie was hij niet geporteerd. 'Ook de kerken zijn het er niet over eens. Dan is het niet aan ons om te zeggen: zo moet het' (*Nederlands Dagblad*, 29 september 2007). Partijleider Rouvoet zei het te betreuren dat Heger had besloten op te stappen als raadslid.

Op 29 oktober maakte Lont bekend dat zij het Uniecongres dat op 17 november bijeen zou komen – en dat zich zou buigen over een gedragscode voor ChristenUnie-politici – wilde vragen zich uit te spreken dat praktiserende homoseksuelen geen bestuursfuncties in de partij konden bekleden of kandidaat konden worden gesteld voor vertegenwoordigende lichamen. Een conceptmotie van deze strekking had zij inmiddels per e-mail naar honderden kaderleden gestuurd. Volgens Lont zouden Blokhuis en Rouvoet naar aanleiding van het opstappen van Heger hebben gezegd dat praktiserende homo's de ChristenUnie konden vertegenwoordigen. Zij meende verder dat de Unie op dit terrein in de fout was gegaan nadat zij was toegetreden tot het kabinet.

De actie van Lont leidde tot een debat over deze kwestie in de ChristenUnie. Perspectief-voorzitter R.B. Havelaar was voorstander van een discussie, maar meende ook dat Lont de partij met haar manier van doen geen dienst bewees. Oud-RPF-leider M. Leerling maande haar eveneens tot voorzichtigheid. Binnen de partij leek de steun voor Lont's standpunt echter groot: uit een peiling onder 28 afdelingsvoorzitters van de ChristenUnie door het EO-programma 'De Ochtenden' bleek dat tweederde van mening was dat praktiserende homo's niet voor bestuurs- of vertegenwoordigende functies in aanmerking konden komen.

Het COC reageerde ‘verbijsterd’, en meende dat de actie van Lont wet-
telijk gezien discriminatie was. Voorzitter F. van Dalen wenste van de
ChristenUnie duidelijkheid; hij meende dat de partij ‘met twee monden’
sprak (*Reformatorisch Dagblad*, 31 oktober 2007). Een aantal politieke
partijen stelde zich eveneens sterk afwijzend op. De VVD-fractie in de
deelraad Amsterdam-Zuidoost deed aangifte tegen Lont wegens het
aanzetten tot discriminatie. De Tweede-Kamerfracties van de VVD en
D66 wilden dat vice-premier en partijleider Rouvoet zich zou distantië-
ren van zijn partijgenote. Het Tweede-Kamerlid B. van der Ham (D66)
pleitte ervoor dat de minister van BZK de overheidssubsidie aan de
ChristenUnie zou stopzetten wanneer die partij praktiserende homo’s
zou uitsluiten van bestuurlijke of vertegenwoordigende functies. Rou-
voet en Blokhuis verklaarden op 2 november dat er geen sprake van was
dat de ChristenUnie homoseksuelen van deze posten zou willen uitslui-
ten. Rouvoet ging niet in op de vraag of dit ook voor ‘praktiserende’
homoseksuelen gold. ‘Dat is een discussie voor de partij. Daarop ga ik
niet vooruitlopen’ (*Reformatorisch Dagblad*, 3 november 2007).

Op verzoek van het landelijk bestuur trok Lont op 2 november haar
motie in. Zij verklaarde het vertrouwen te hebben dat de partij hierover
een inhoudelijke discussie zou gaan voeren. Om te voorkomen dat dit
thema toch onderwerp van gesprek op het congres zou worden, besloot
het landelijk bestuur op 8 november de gedragscode voor ChristenUnie-
politici van de agenda te halen. Het stelde verder de commissie Repre-
sentatie in, die het bestuur moest adviseren over de vraag ‘op grond van
welke argumenten de ChristenUnie mag oordelen over de levenswijze
van een vertegenwoordiger’ (*Verslag 18e Uniecongres*). Daarbij zou
ook aan de orde moeten komen of de tekst van de reeds opgestelde
gedragscode moest worden herzien. Voorzitter van de commissie werd
S.J.C. Cnossen, wethouder in Zwolle. Tegen zijn benoeming maakte
Lont meteen publiekelijk bezwaar, omdat hij volgens haar praktiserende
homoseksuelen niet zou willen weren. Naast Cnossen trad onder ande-
ren Leerling tot de commissie toe. Vóór de zomer van 2008 diende de
commissie haar bevindingen te presenteren.

Israël

Naast het Uniecongres hield de ChristenUnie op 17 november tegelij-
kertijd een ledencongres, waar alle aanwezige partijleden spreek- en
stemrecht hebben. Belangrijkste gespreksonderwerp was hier de Israël-
paragraaf in het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie. De discus-
sie hierover was al aangekondigd in de herfst van 2006, toen de behan-
deling van het program voor de Tweede-Kamerverkiezingen tot onenig-
heid leidde over het fragment waarin Jeruzalem de ‘ongedeelde hoofd-

stad' van Israël werd genoemd (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 44). Ter voorbereiding van het debat reisde in juni een delegatie van PerspectieF op uitnodiging van de stichting Christenen voor Israël naar het Midden-Oosten. De jongerenorganisatie bereidde ook een notitie voor, die op haar congres op 20 oktober werd besproken. In de nota, *Scripta Israël* geheten, stelde PerspectieF voor dat de ChristenUnie niet langer in haar verkiezingsprogramma zou spreken over Jeruzalem als 'ongedeelde hoofdstad van de staat Israël', omdat dat geen 'vruchtbare basis voor vrede' zou bieden (*Nederlands Dagblad*, 18 oktober 2007). Vrijwel zonder wijzigingen stelde het congres van PerspectieF op 20 oktober de notitie vast.

Op het ledencongres van de ChristenUnie in november bleek dat de partij hierover verdeeld was. Een tijdens deze bijeenkomst opgestelde resolutie waarin stond dat 'Jeruzalem de ongedeelde hoofdstad [van Israël] is, dat de Nederlandse ambassade daar gevestigd dient te worden en dat de ChristenUnie de keuzes van Israël in het vredesproces respecteert', werd met een zeer kleine meerderheid verworpen (*Handschrift*, december 2007, blz. 26).

Blokland

Op 19 januari organiseerde de ChristenUnie een symposium ter gelegenheid van het twaalfeneenhalf-jarig lidmaatschap van J. Blokland van het Europees Parlement. In 1994 was Blokland europarlementariër geworden, eerst voor het GPV (op een gemeenschappelijke lijst met RPF en SGP) en sinds 2004 namens de ChristenUnie (op een gemeenschappelijke lijst met de SGP). Blokland meende dat de visie van zijn partij op de Europese Unie was gewijzigd, mede omdat in de Unie de wens tot de vorming van een Europese 'superstaat' in het algemeen zou zijn afgenomen.

Europese verkiezingen

Op 29 maart stelde het Landelijk Bestuur de Projectgroep Europa in, die moest nagaan of na de Europese verkiezingen van juni 2009 in het Europees Parlement de totstandkoming van een christelijke fractie mogelijk was, als alternatief voor de Europese Volkspartij. Aanleiding voor de instelling van de projectgroep waren artikelen in de binnen- en buitenlandse pers waarin melding werd gemaakt van vermeende xenofobie en antisemitische uitlatingen van Griekse en Poolse leden van de eurosceptische fractie *Independence/Democracy Group* (IND/DEM), waartoe de afgevaardigden van de ChristenUnie/SGP behoorden (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 40-41). Op 5 mei riep de aan de Vrije

Universiteit Amsterdam en Theologische Universiteit Kampen verbonden hoogleraar G. Harinck de ChristenUnie op IND/DEM te verlaten. De werkgroep werd voorgezeten door P. van Dalen, die op de kandidatenlijst van de ChristenUnie voor de Europese verkiezingen van 2004 op de tweede plaats had gestaan. In het voorjaar van 2008 diende de projectgroep advies uit te brengen. Daarbij zou ook aandacht moeten worden besteed aan de samenwerking met de SGP.

Op 1 juni liet Blokland weten een uittreden uit de IND/DEM-fractie niet langer uit te sluiten. Dit zou kunnen leiden tot een toetreden tot de EVP. Hij gaf te kennen dat deze mogelijkheid ook al onder ogen was gezien na de Europese verkiezingen van 2004, maar dat deze optie van tafel verdween door de steun van de EVP aan de Europese grondwet. Blokland zei dit bij de presentatie van de brochure *Verder zien. Uitzicht op een nieuw Europees verdrag*, van de ChristenUnie/SGP-delegatie in het Europees parlement. Hierin werd voorgesteld de onderhandelingen met Turkije over toetreding tot de Europese Unie te beëindigen, maar Oekraïne daarentegen op de lange termijn een ‘duidelijk toetredingsperspectief’ te bieden (*Handschrift*, juni 2007, blz. 19).

Van Buitenen

Op 27 juni maakte P. van Buitenen, lid van het Europees Parlement namens Europa Transparant, bekend dat hij overwoog over te stappen naar de ChristenUnie. Hij zei daarbij er de voorkeur aan te geven bij de Europese verkiezingen van juni 2009 op de kandidatenlijst van een christelijke partij te staan. Directeur Van Rhee van het partijbureau van de Unie verklaarde dat er inderdaad gesprekken waren gevoerd met Van Buitenen, maar dat van een tussentijds overstappen geen sprake zou zijn. In december maakte de ChristenUnie bekend dat Van Buitenen had verzocht lid te kunnen worden. Volgens partijvoorzitter Blokhuis was hij welkom, zodra Europa Transparant niet meer zou bestaan (de partij overwoog een fusie met Nederland Transparant). Een partijlidmaatschap van de ChristenUnie betekende evenwel niet automatisch dat Van Buitenen op de kandidatenlijst voor de Europese verkiezingen zou komen te staan. ‘Daar hebben we onze eigen procedures voor’, aldus Blokhuis (*Nederlands Dagblad*, 22 december 2007).

personalia

Op het Uniecongres van 17 november nam de ChristenUnie afscheid van Van Rhee, de directeur van het partijbureau. Hij was op 1 mei 2003 in deze functie aangetreden. Van Rhee werd directeur van de op evangelisatie en hulpverlening gerichte stichting Tot heil des volks.

Democraten 66 (D66)

‘Uithuilen en opnieuw beginnen’, zo zou men 2007 voor D66 kunnen samenvatten. In de opiniepeilingen bleef de partij rond de drie zetels schommelen – het aantal dat zij in november 2006 bij de Tweede-Kamerverkiezingen had behaald. De partij probeerde te achterhalen waaraan de voortdurende electorale neergang sinds 1994 te wijten was. Politiek leider A. Pechtold onderscheidde zich in de Tweede Kamer door zijn welsprekende kritiek op het nieuwe kabinet en werd door de parlementaire pers in december dan ook tot politicus van het jaar gekozen.

de crisis van 2006 en de nasleep

Aan het begin van het jaar leek D66 in een zware crisis te verkeren. Oud-Tweede-Kamerlid A.D. Bakker onthulde in een interview dat zijn partij in 2006 bijna ten onder was gegaan aan een ‘knalhard machtspeel’ tussen de fractie en de bewindslieden (*de Volkskrant*, 27 januari 2007). Oud-partijleider H.A.F.M.O. van Mierlo zou op de achtergrond ook een belangrijke rol hebben gespeeld om het leiderschap van Tweede-Kamerfractievoorzitter B.O. Dittrich te ondermijnen, nadat deze in maart 2005 had geweigerd minister Th.C. de Graaf te steunen bij de hervorming van het kiesstelsel (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 38). Toenmalig minister L.J. Brinkhorst zou in januari 2006 gedreigd hebben zijn partijlidmaatschap op te zeggen als de fractie het kabinet liet vallen vanwege zijn besluit om deel te nemen aan een militaire missie in Afghanistan (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 16 en 46-47). Het landelijk bestuur stond volgens Bakker achter de bewindslieden die het kabinet trouw wilden blijven (zijn lezing wijkt hiermee af van wat eerder werd vermeld; zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 47). Brinkhorst ontkende dat hij in januari met zijn partijlidmaatschap ‘gewapperd’ zou hebben, maar gaf toe dat hij het spel ‘heel hard’ gespeeld had (*de Volkskrant*, 27 januari 2007). Hij zou overigens over voortzetting van de missie in Afghanistan met de Tweede-Kamerfractie van zijn partij van mening blijven verschillen, zo bleek uit een interview dat hij in december gaf (*NRC Handelsblad*, 14 december 2007). Ook in juni 2006 had Brinkhorst een kabinetscrisis willen voorkomen, maar dit keer slaagde hij daar niet in (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 19-20 en 50).

beëindiging en vernieuwing

Waarnemend partijvoorzitter G. Schouw presenteerde op 16 maart een notitie van het landelijk bestuur, *Klaar voor de klim*, waarin men de

crisis en interne onrust grotendeels toeschreef aan de deelname van de partij aan de regering. Daarnaast zouden bestuurders en (oud-)volksvertegenwoordigers te veel op de persoon spelen in interne discussies. Veel afdelingen hadden te weinig kader om nog effectief te kunnen functioneren, al wisten sommige 'parels aan de basis' door opvallende voorstellen en actief optreden naar buiten hun vitaliteit te herwinnen.

Het bestuur meende dat D66 in de oppositie zijn profiel weer zou kunnen versterken. Daartoe stelde het een vijftal projecten voor die de komende drie jaar gerealiseerd zouden moeten worden: 'Debat Centraal' (meer relevante debatten, via expertpanels, peilingen, de Permanente Programmacommissie en het Kenniscentrum); 'Parels aan de basis' (actieve volksvertegenwoordigers en goed lopende afdelingen adopteren minder actieve afdelingen voor een bepaalde periode); een D66 Academie met 'masterclasses' voor potentiële gemeenteraadsleden en afdelingsbestuurders; een ledenwerfcampagne; en herziening van de (te ingewikkelde) reglementen van de partij. Op 30 maart bespraken provinciale lijsttrekkers, kandidaten en Statenleden de notitie. Het partijcongres keurde de voorstellen op 12 mei in Rotterdam goed. In zijn toespraak stelde Pechtold dat D66 wat hem betreft inhoudelijk niet behoefde te veranderen, maar zich vanuit de afdelingen zou moeten herstellen.

herziening statuten en reglementen

Op het najaarscongres, dat op 17 november in Nijmegen plaatsvond, werden de projecten die in mei waren goedgekeurd nader uitgewerkt, en de statuten en reglementen herzien. Enkele artikelen werden ingekort en vereenvoudigd. Nieuw waren het stemadvies dat de voorzitter van het landelijk bestuur en de lijsttrekker uit zouden brengen bij de interne verkiezing van kandidaten voor vertegenwoordigende lichamen, en de mogelijkheid om de lijsttrekker niet op het congres maar door middel van een poststemming door de leden te laten kiezen.

verkiezingsanalyse 1994-2006

Het voorjaarscongres had in een motie het landelijk bestuur verzocht om een structurele analyse van de verkiezingsnederlagen van 1994 (toen D66 24 Kamerzetels behaalde) tot 2006 (drie zetels). Daartoe stelde het bestuur in juli een commissie in onder leiding van oud-Tweede-Kamerlid mevr. L.S. Groenman. De commissie presenteerde haar bevindingen, getiteld *Verloren vertrouwen en de weg naar herstel*, op het najaarscongres. Ook zij weet de electorale neergang in de eerste plaats aan de wijze waarop D66 regeringsverantwoordelijkheid had gedragen: teveel

als deel van het systeem, dat men juist wilde veranderen. Daarnaast was de partij vaak naïef in onderhandelingen, miste zij een consistente electorale strategie en straalde zij vaak te weinig eenheid en daadkracht uit. D66 zou zich inhoudelijk opnieuw moeten oriënteren, met name rond nieuwe kwesties als integratie en immigratie. Ze zou de democratiseringsgedachte breed moeten (blijven) uitdragen en meer contacten leggen met maatschappelijke organisaties zoals het Humanistisch Verbond en de Consumentenbond. Regie en communicatie binnen de partij zouden verbeterd dienen te worden.

najaarscongres

Op het najaarscongres in november hekelde partijleider Pechtold in zijn rede het gebrek aan hervormingsijver bij het vierde kabinet-Balkenende, volgens hem vooral gemotiveerd door vrees voor maatschappelijke weerstand. Hij pleitte voor een ‘participatiestaat’ in plaats van een verzorgingsstaat. Ook immigranten zouden aangemoedigd moeten worden om te participeren, niet om te assimileren. Voorts drong hij opnieuw aan op een parlementair onderzoek naar de deelname van Nederland aan de oorlog in Irak. De voorzitter van de Sociaal-Economische Raad, A. Rinnooy Kan, hield een toespraak over problemen in het onderwijs.

partijvoorzitter

Partijvoorzitter F.C. Dales had in december 2006 in een brief aan de leden zijn vertrek op 2 maart 2007 aangekondigd. Hij combineerde het voorzitterschap met het burgemeesterschap van Breukelen. Beide functies deden een toenemend beroep op zijn inzet, wat hem noopte een keuze te maken. Overigens zou hij in juni het burgemeestersambt ook neerleggen en directeur van de Dierenbescherming worden.

A.G. Schouw, fractievoorzitter in de Eerste Kamer en partijvoorzitter van 1999 tot 2002, nam het partijvoorzitterschap waar tot het voorjaarscongres, dat op 12 mei een nieuwe voorzitter zou aanwijzen. Met 271 van de 458 uitgebrachte stemmen koos het congres mevr. I. K. van Engelshoven, directeur van de Stichting Verantwoord Alcoholgebruik (STIVA) en oud-secretaris van Tweede-Kamerfractievoorzitter De Graaf. Ze kondigde in haar toespraak aan, de verbindingen tussen de diverse partijgeledingen te willen verbeteren, meer inhoudelijk debat te willen bevorderen en het gesprek met sociaal-liberalen buiten D66 aan te gaan.

Provinciale Statenverkiezingen

In februari en maart maakten de fractievoorzitters in Eerste en Tweede Kamer, Schouw en Pechtold, samen met de provinciale lijsttrekkers een ‘D66 Grande Tour 2007’ door de twaalf provincies. Schouw trad op als campagneleider bij de Statenverkiezingen. D66 legde in de campagne onder meer nadruk op haar plan om provincies samen te voegen in landsdelen. Zo zouden Gelderland en Overijssel het Landsdeel Oost moeten vormen, ook om tegenwicht te bieden aan de Randstad (die eveneens een landsdeel zou worden).

Bij de Statenverkiezingen op 7 maart ging D66 terug van 31 naar negen zetels (zie tabel 1). De partij verloor in alle provincies kiezers. In Drenthe, Flevoland, Friesland, Overijssel en Zeeland verdween ze uit de Staten, in Groningen en Limburg wist ze haar zetel te behouden, elders verloor ze wel zetels maar hield er nog wel één of twee over. Ten opzichte van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2006 boekte D66 echter lichte vooruitgang.

Eerste-Kamerverkiezingen

In oktober 2006 had het partijcongres Schouw tot lijsttrekker gekozen voor de Eerste-Kamerverkiezingen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 53). De stemadviescommissie, voorgezeten door mevr. A. van Vliet, maakte in december haar aanbevelingen voor de rest van de lijst bekend. Voor de eerste ‘tranche’ – de plaatsen drie, vier en vijf – noemde ze (in alfabetische volgorde) J. Backer, voorzitter van de commissie die het verkiezingsprogramma had ontworpen en juridisch directeur van de luchthaven Schiphol; J.W.M. Engels, docent staatsrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen; en B. Staal, commissaris van de koningin in Utrecht (tot 7 juni 2007). De leden stelden via een poststemming tussen 23 januari en 15 februari 2007 de volgorde vast. Op de tweede plaats kwam Staal; op de derde de door de stemadviescommissie voor een lagere ‘tranche’ aanbevolen mevr. J. Boogerd-Quaak, van 1994 tot 1999 en van 2003 tot 2004 lid van het Europees Parlement; en op de vierde Engels.

D66 had een lijstverbinding met de OSF en de VVD gesloten. Bij de senaatsverkiezingen van 29 mei verloren de Democraten één zetel (zie tabel 2). Naast Schouw werd niet nummer twee maar nummer vier op de lijst gekozen, dankzij voorkeurstemmen. Hierbij speelde de regionale afkomst en de staatsrechtelijke kennis van Engels een rol. Het landelijk bestuur betreurde dat sommige Statenleden de door de leden vastgestelde volgorde van de lijst niet respecteerden.

personalia

Op 8 november overleed A. Nuis, die staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het eerste kabinet-Kok (1994-1998), lid van de Eerste Kamer (1983-1986) en van de Tweede Kamer (1981-1982 en 1986-1994) was geweest. Hij was eerder bekend geworden als publicist en literair criticus.

GroenLinks

In 2007 leidden het verlies bij de Tweede-Kamerverkiezingen van november 2006 en de weigering van politiek leider mevr. F. Halsema om deel te nemen aan de kabinetsformatie tot enige onrust. Voor het eerst sinds 1997 daalde het ledental enigszins. In de peilingen bleef GroenLinks evenwel vrij stabiel op zeven of acht zetels staan.

interne kritiek over opstelling kabinetsformatie

Al in december 2006 haakte GroenLinks bij de formatie af, tot ongenoegen van een deel van de leden (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 60). De Tweede-Kamerfractie zag weinig in onderhandelingen met CDA en PvdA, al gaf fractievoorzitter Halsema later toe dat ze die waarschijnlijk wel was aangegaan als de PvdA geweigerd had met de ChristenUnie in zee te gaan. Ze verwees echter ook naar afspraken dat GroenLinks alleen zou gaan meeregeren als de partij zetelwinst zou boeken en weer boven de tien zetels zou komen, en bovendien ook nog ‘nodig’ zou zijn voor de macht (*Trouw*, 1 februari 2007). Het in 2005 ingestelde Strategisch Beraad van de partij – een overlegorgaan tussen volksvertegenwoordigers, partijbestuur en wetenschappelijk bureau (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 53) – steunde de Tweede-Kamerfractie hierbij.

Op de partijraad van 20 januari in Utrecht werden hierover kritische vragen gesteld. Wat later noemde europarlementariër J. Lagendijk het afhaken bij de kabinetsformatie een ‘strategische blunder’ (*de Volkskrant*, 1 februari 2007). Mevr. I. Brouwer, oud-lid van de Tweede Kamer en lijsttrekker van GroenLinks in 1994, meldde zich uit protest aan als lid van de PvdA.

Op het partijcongres op 3 februari in Utrecht verdedigde Halsema de strategie van de fractie vooral met het argument dat ‘CDA en PvdA niet naar ons luisteren als zij niet hoeven, ze luisteren alleen als GroenLinks onmisbaar is’ (*NRC Handelsblad*, 5 februari 2007). Ze kreeg applaus maar ook gejoel, vooral toen ze Lagendijk kapittelde voor zijn kritiek. De europarlementariër handhaafde zijn bezwaren tegen de afwijzing van

onderhandelingen met CDA en PvdA, maar verklaarde dat het niet zijn bedoeling was geweest om de politiek leider te beschadigen. Halsema dankte hem daarvoor maar voegde er aan toe: 'ik neem aan dat dit ook eens maar nooit weer was' ((*NRC Handelsblad*, 5 februari 2007). Ook H. Nijhof, in 2006 als waarnemend voorzitter aangetreden (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 55) en nu door het congres formeel tot voorzitter gekozen, nam afstand van Lagendijk. GroenLinks vond het regeerakkoord lang niet groen genoeg, vooral met het oog op de dreigende klimaatverandering, maar ook te weinig vrijzinnig en emanciperend. 'De boodschap is teveel: jonge moeders, blijf maar thuis', aldus Halsema (*NRC Handelsblad*, 27 februari 2007). Wel waardeerde zij het meer gematigde immigratiebeleid van het kabinet. Tijdens het debat over de regeringsverklaring bood Halsema de regering het *Cool Climate Manifest* aan. Cool Climate was een actiegroep van bekende Nederlanders die zich zorgen maakten over de opwarming van het klimaat.

groep kritische GroenLinkers

De kritiek op de strategie bij de kabinetsformatie ging soms (maar niet altijd) gepaard met kritiek op de ideologische koers van Halsema en haar fractie (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 55-56). Op 21 januari kwam op initiatief van P. de Wilt een groep kritische GroenLinks-leden bijeen in Utrecht. De Wilt vreesde dat GroenLinks een partij voor 'post-moderne, kosmopolitische, hedonistische mensen' was geworden (*de Volkskrant*, 1 februari 2007). De aanwezigen uitten vooral kritiek op de partijcultuur en het imago van GroenLinks, en voor een deel ook op de (te) liberale koers.

Op 2 april publiceerde de groep kritische GroenLinkers hun 'Manifest van bezorgde GroenLinkers over koers, imago en partijcultuur'. De korte tekst mondde uit in een tiental voorstellen, onder meer voor een partijbrede, open discussie over de sociaal-economische koers, meer nadruk op vorming en scholing van leden en een centrale positie voor het partijbestuur – in plaats van de Tweede-Kamerfractie, die nu teveel invloed zou uitoefenen, onder meer via het Permanent Campagneteam (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 53). Het manifest was ondertekend door 250 leden, merendeels gemeenteraadsleden en afdelingsbestuurders, maar ook de oud-senatoren L.H.G. Platvoet, S.R. Pormes en T. Pitstra. Pormes had in 2006 zijn Kamerzetel opgegeven nadat het partijbestuur had besloten hem te royeren vanwege mogelijke betrokkenheid bij terroristische activiteiten in de jaren zeventig en tachtig (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 54-55). Op 12 mei voerde Halsema in Amsterdam een gesprek met een twintigtal kritische partijleden.

De groep kritische GroenLinkers schaarde zich in januari ook achter een motie voor een uitgebreide ‘bottom-up’-evaluatie van de verkiezingscampagnes in 2006 en 2007 en van de partijkoers door een onafhankelijke commissie. Deze motie werd ingediend op het partijcongres op 3 februari en aangenomen, zij het in een licht afgezwakte vorm. Er werd een evaluatiecommissie ingesteld, die onder leiding kwam te staan van A. van Ojik, voorzitter van de programmacommissie en oud-lid van de Tweede Kamer. Verder maakten onder anderen europarlementariër mevr. K. Buitenweg en De Wilt er deel van uit.

Op 4 juli presenteerde de evaluatiecommissie haar rapport, *Scoren in de linkerbovenhoek*. Ze had eerst negen regionale bijeenkomsten gehouden en gesprekken gevoerd met individuen en focusgroepen bestaande uit kiezers respectievelijk niet-kiezers van GroenLinks. De titel van het rapport verwees naar de positie van de partij in het politieke veld zoals dat in kaart werd gebracht door het zogeheten Kieskompas: ‘links’ in sociaal-economisch opzicht en ‘boven’ het politieke midden in sociaal-cultureel opzicht, oftewel: progressief, groen en libertair. In deze links-bovenhoek van het politieke spectrum bevonden zich echter weinig kiezers, wat weinig goeds voorspelde voor de electorale vooruitzichten van GroenLinks. Niettemin zag de commissie ruimte voor verbetering. GroenLinks had wel een duidelijk groen gezicht – al was dat soms te technocratisch – maar te weinig een sociaal profiel. Ze zou de verschillen met de andere linkse partijen duidelijker kunnen maken. Daarnaast zou de kandidatenlijst minder homogeen – hoog opgeleide veertigers uit de randstad – en meer divers moeten worden, zouden contacten met maatschappelijke organisaties versterkt dienen te worden en zouden het democratisch gehalte en de transparantie van de partijorganisatie verbeterd moeten worden. Het Strategisch Beraad van volksvertegenwoordigers, partijbestuur en wetenschappelijk bureau, dat het Permanent Campagneteam aanstuurde, zou als geheel verantwoording moeten afleggen aan de partijraad. In de ogen van veel betrokkenen was het partijbestuur in de laatste drie jaar te zwak en de Tweede-Kamerfractie te dominant geworden. Voorts uitte de commissie kritiek op de gang van zaken bij de kabinetsformatie. Op de verkiezingscampagne en het leiderschap van Halsema viel echter in haar ogen weinig aan te merken.

Halsema reageerde positief op het rapport. Ook zij wilde het interne debat over het sociaal beleid voortzetten. Ze gaf bovendien toe dat het optreden – en vooral de presentatie naar buiten – van de partij bij de coalitieonderhandelingen beter had gekund. De meeste andere conclusies van de commissie beschouwde Halsema als een steun in de rug voor haar beleid.

vernieuwing van beginselen, strategie en organisatie

Al in 2006 had het partijcongres besloten de partijbeginselen te herijken. Het congres stemde in februari 2007 in met een voorstel van het bestuur niet alleen de beginselen maar ook de organisatie en de strategie van de partij tegen het licht te houden. Van Ojik zou deze zogeheten ‘Toekomstcommissie’ voorzitten. Daarnaast zou hij het panel ‘beginselen’ leiden. Het Tweede-Kamerlid A.J.W. Duyvendak werd voorzitter van het panel ‘strategie’, en partijvoorzitter Nijhof van het panel ‘partijorganisatie’. In 2007 zou de ‘spuifase’ met open en weinig gestructureerde discussie plaatsvinden, in 2008 de ‘focusfase’ en de besluitvorming. Het Toekomstproject ging op 7 mei van start. Op 15 en 16 september legden drie panels hun visie op de beginselen, de strategie en de organisatie van de partij voor aan de leden op het landgoed Ginkelduin bij Leersum, onder het motto ‘Discussie in de tent’. Daarnaast werden regionale discussiebijeenkomsten gehouden.

linkse samenwerking/Een ander Nederland

In 2005 was op initiatief van de GroenLinkse senator Platvoet, zijn SP-collega M.J.M. Cox en het Tweede-Kamerlid A.Th. Duivesteijn (PvdA) een overlegorgaan voor linkse samenwerking opgericht, genaamd ‘Een ander Nederland’ (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 47). Op 20 maart 2007 werd besloten het orgaan op te heffen, nu de PvdA zonder de andere twee partijen aan de regering ging deelnemen. Ook de samenwerking tussen de drie partijen en een aantal maatschappelijke organisaties in ‘Keer het tij’, dat sinds 2002 acties coördineerde tegen de politiek van het eerste, tweede en derde kabinet Balkenende, werd begin 2007 bevroren.

Provinciale Statenverkiezingen

Al in 2006 werd de campagne voor de Provinciale Statenverkiezingen van maart 2007 voorbereid in overleg met provinciale besturen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 61). ‘Groen op 1’ werd de centrale leuze, natuur en landschap, klimaat en energie de belangrijkste thema’s, al speelde het homohuwelijk ook een rol. Binnen dat kader benadrukten provinciale afdelingen hun eigen concrete onderwerpen, zoals de Twentse luchthaven, de havenontwikkeling en kernenergie in Zeeland, en het Groene Hart in Zuid-Holland. Halsema voerde opnieuw campagne in een bus (‘Femke on Tour’).

Bij de verkiezingen leed GroenLinks licht verlies in alle provincies; relatief het zwaarst in Drenthe, Friesland, Noord-Brabant en Limburg

(zie tabel 1). Alleen in Zeeland gingen geen zetels verloren, elders moest de partij één of twee zetels inleveren (in Noord-Holland zelfs drie). De partij bleef relatief sterk in Noord-Holland, Utrecht en Groningen. In Noord-Holland keerde de partij terug in het provinciebestuur, in Zeeland trad zij toe tot een college met CDA, ChristenUnie en SGP.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

In 2006 had de kandidatencommissie voor de Eerste-Kamerverkiezingen van mei 2007 onder voorzitterschap van mevr. W.H.C. Ton twee kandidaten voorgedragen om de lijst te trekken: de zittende senator Ch.P. Thissen en mevr. Y. Koster-Dreese, voorzitter van de gemeenteraadsfractie Progressief Woerden en waarnemend voorzitter van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 60-61). Vier zittende Eerste-Kamerleden werden niet opnieuw voorgedragen. Van hen had alleen Platvoet zich wel herkiesbaar willen stellen. De kandidatencommissie achtte hem niet geschikt voor een kleine fractie vanwege 'gebrek aan empathisch vermogen' (*GroenLinks Magazine*, december 2006, blz. 19). Platvoet tekende echter met succes beroep aan tegen de beslissing van de kandidatencommissie.

Op 3 februari stelde het partijcongres de kandidatenlijst vast. Thissen werd tot lijsttrekker gekozen. Op de plaatsen twee en drie kwamen nieuwe kandidaten: mevr. B. Böhrer, een bekende advocate, respectievelijk mevr. M.H.A. Strik, oud-wethouder van Wageningen. Plaats vier ging naar Koster-Dreese, vijf naar oud-partijvoorzitter H. Meijer. Platvoet trok zich alsnog terug toen hij er niet in was geslaagd de vijfde plaats te bemachtigen.

GroenLinks streefde naar een lijstverbinding met PvdA, SP en Partij voor de Dieren. De PvdA bleek hiertoe na veel aarzelingen uiteindelijk wel bereid, maar toen haakte de SP af. Uiteindelijk kwam alleen een lijstverbinding tussen GroenLinks en de Partij voor de Dieren tot stand. Veel profijt hadden de partijen hier echter niet van. Omdat het Noord-Hollandse Statenlid mevr. C.J. Braam een ongeldige stem uitbracht, liep de lijstcombinatie een extra zetel mis. GroenLinks verloor een zetel en de PvdD won er slechts één in plaats van twee.

Braam bekende dat een paar dagen later en weet haar fout aan omstandigheden van persoonlijke aard. De hierdoor ontstane vertrouwensbreuk leidde er toe dat zij zich afscheidde en een zelfstandige fractie in de Provinciale Staten vormde.

De vierde zetel ging naar J.P. Laurier, oud-wethouder van Leiden, die de negende plaats op de lijst had maar dankzij voorkeurstemmen toch in de senaat kwam. Hij kreeg zelfs meer stemmen dan de nummers twee (Böhrer) en drie (Strik). Vertrekkend senator J. van der Lans weet Lau-

riërs verkiezing aan ‘een kleine verzameling lafaards’, die ‘beneden elk niveau’ gehandeld had (*de Volkskrant*, 6 juni 2007). Het waren vooral Statenleden van Zuid-Holland, die op deze wijze protest aantekenden tegen de kandidaatstellingsprocedure, die te weinig ruimte zou laten aan individuele kandidaten en teveel invloed gaf aan de kandidatencommissie, ondanks de veranderingen die in 2005 waren doorgevoerd (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 49).

Lijsttrekker Thissen, het enige herkozen Eerste-Kamerlid, werd tot fractievoorzitter gekozen. Hij erkende dat Laurier formeel recht had op zijn zetel en beschouwde hem bovendien als een uitstekend Kamerlid.

personalia

Op 7 januari overleed J.F. Wolff, van 1967 tot 1982 lid van de Tweede Kamer voor de Communistische Partij van Nederland (CPN), een van de voorgangers van GroenLinks.

Oud-partijleider P. Rosenmöller bleek (volgens het Vergoedingenbesluit Adviescolleges) een te hoge vergoeding ontvangen te hebben voor advieswerk dat hij in 2004 voor het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) had verricht. In juni 2007 stortte hij daarop de gehele vergoeding terug. In 2005 had hij overigens iets soortgelijks gedaan (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 55).

Op 1 augustus vertrok de directeur van het partijbureau, mevr. A. Nijenhuis; zij werd opgevolgd door mevr. V. van Teeseling.

Op 19 november aanvaardde mevr. A.C. van Es, die van 1981 tot 1990 lid van de Tweede Kamer was geweest voor de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) en vervolgens voor GroenLinks, de functie van directeur-generaal van Bestuur en Koninkrijksrelaties bij het ministerie van BZK.

Partij van de Arbeid (PvdA)

Het jaar 2007 verliep voor de PvdA moeizaam. In de peilingen zakte de partij geleidelijk onder de dertig zetels; in maart werd ze zelfs even ingehaald door de SP. Deelname aan de door Balkenende geleide regeringscoalitie droeg waarschijnlijk niet bij tot populariteit bij de kiezers. ‘Regeren doet pijn’ verklaarde politiek leider W.J. Bos op het partijcongres in oktober (www.pvda.nl, 10 oktober 2007).

kabinetsformatie

In januari begon het nieuwe kabinet vorm te krijgen, op 22 februari werd het beëdigd (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Nog

op 16 januari kondigde partijleider Bos aan, Tweede-Kamerlid te willen blijven en dus geen ministerspost in het te formeren kabinet te ambiëren. Oud-minister van Financiën G. Zalm (VVD) verwachtte echter dat Bos hem zou opvolgen, met het oog op de stabiliteit van de coalitie. Om dezelfde reden achtte ook H.C.P. Noten, voorzitter van de sociaal-democratische Eerste-Kamerfractie, het raadzaam dat Bos tot het kabinet zou toetreden. Ze kregen uiteindelijk gelijk. Het partijbestuur drong er op 30 januari bij Bos op aan om alsnog vice-premier en minister in het vierde kabinet-Balkenende te worden. Hij zou zo meer invloed kunnen uitoefenen en bovendien laten zien dat de PvdA vertrouwen stelde in het nieuwe kabinet. Bos zelf gaf toe aan de druk van het partijbestuur en de fractie en hoopte als minister ‘herstelwerk’ te kunnen doen na de zware nederlaag die de partij onder zijn verantwoordelijkheid geleden had (*de Volkskrant*, 9 februari 2007).

De overige PvdA-bewindslieden hadden geen kabinetservaring zoals Bos, maar hadden hun sporen verdiend in gemeentebestuur (minister mevr. G. ter Horst, staatssecretaris A. Aboutaleb), in de Tweede Kamer (minister A.G. Koenders, staatssecretarissen mevr. N. Albayrak, mevr. M. Bussemaker, mevr. S.A.M. Dijksma, F. Heemskerk en F.C.G.M. Timmermans) of in andere maatschappelijke sectoren (de ministers mevr. J.M. Cramer, R.H.A. Plasterk en mevr. C.P. Vogelaar).

Bos beschouwde het nieuwe kabinet als ‘sociaal’ en ‘centrum-links’ (*NRC Handelsblad*, 10 februari 2007). Hij betreurde dat de PvdA haar zin niet had gekregen met betrekking tot de hypotheekrenteaftrek en het gewenste parlementaire onderzoek naar de oorlog in Irak, maar herkende in het regeerakkoord toch veel van zijn partijprogramma – met name in de aanpak van probleemwijken, het milieubeleid en de ‘bestuursfilosofie’ van bindend leiderschap. Zijn christelijke (Nederlands Hervormde) opvoeding zou naar zijn mening samenwerking met de politiek leiders van CDA en ChristenUnie vergemakkelijken, al vond hij het nog steeds jammer dat GroenLinks had afgehaakt bij de coalitiebesprekingen. Ook de tweede onderhandelaar van de PvdA tijdens de formatie, J. Tichelaar, toonde zich over het algemeen tevreden over het bereikte akkoord, al erkende ook hij verliespunten zoals het open houden van de kerncentrale bij Borssele. In een toespraak tot de partijafdeling Leeuwarden gaf hij bovendien toe dat er spanningen binnen de Tweede-Kamerfractie geweest waren. De fractieleden hadden soms het gevoel van ‘jullie doen maar wat, en in zekere zin was dat ook zo’ (*NRC Handelsblad*, 10 februari 2007).

Het resultaat van de kabinetsformatie werd binnen de PvdA eerst op regionale bijeenkomsten besproken en vervolgens voorgelegd aan het congres, dat om die reden pas op 17 februari in Zwolle plaatsvond – een week later dan aanvankelijk voorzien. Bijna unaniem stemde het con-

gres vóór deelname aan de regering. Daarvoor had men wel enkele moties aangenomen waarin zorg werd uitgesproken over medisch-ethische kwesties, discriminatie van homo's en het uitblijven van een onderzoek naar de besluitvorming over de oorlog in Irak. In zijn congresrede verdedigde partijvoorzitter M. van Hulten de deelname aan het kabinet en in het bijzonder de benoeming van de vanwege hun dubbele nationaliteiten omstreden staatssecretarissen Aboutaleb en Albayrak: 'Nederlandser dan jullie zijn kan het niet' (www.pvda.nl, 21 februari 2007; zie ook deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). In een slotwoord stelde Bos vast dat nu een periode van confrontatie en polarisatie was afgesloten en dat de partij nu kon laten zien 'wat bindend leiderschap in de praktijk betekent' (Rood, april 2007, blz. 17).

personele wisselingen

De Tweede-Kamerfractie koos op 14 februari Tichelaar tot nieuwe voorzitter, als opvolger van Bos. Tichelaar had zich beschikbaar gesteld, alhoewel hij zelf de voorkeur aan een vrouw gaf. Dijkema stelde zich op 12 februari kandidaat, maar koos uiteindelijk voor de functie van staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Daarnaast hadden A. Wolfsen en J.L. Spekman zich kandidaat gesteld. Tichelaar beloofde dat hij 'de grenzen van het akkoord' zou opzoeken (*de Volkskrant*, 15 februari 2007).

Door de benoeming van een aantal Tweede-Kamerleden tot minister of staatssecretaris kwamen zetels beschikbaar voor kandidaten die lager op de lijst hadden gestaan, zoals mevr. M. Kraneveldt-van der Veen, die in 2002-2003 voor de LPF in de Kamer had gezeten, en mevr. K. Arib (die in 2006 haar Kamerzetel had verloren). Laatstgenoemde kreeg in maart kritiek op haar werk voor de Marokkaanse Adviesraad voor de Mensenrechten. Wilders (PVV) verweet haar belangenverstrengeling. Fractievoorzitter Tichelaar liet een onderzoek instellen, dat haar volledig vrijpleitte.

politiek leiderschap Bos

Hoewel de partijtop tijdens de formatie druk op Bos had uitgeoefend om als vice-premier en minister toe te treden tot het kabinet, kreeg Bos in april kritiek op de combinatie van ministerschap en partijleiderschap. Oud-minister J.P. Pronk vreesde dat de PvdA mede hierdoor een 'bijwagen' van het CDA was geworden (*Trouw*, 11 april 2007). De voorzitter van de Jonge Socialisten, P. Scheffer, raadde Bos aan als partijleider terug te treden. Volgens een peiling onder het opiniepanel van het televisieprogramma 'EenVandaag' (in april) zou iets meer dan de helft

van de PvdA-kiezers het standpunt van Scheffer delen. Bos riep zijn partijgenoten op om geduld te oefenen en op te houden met 'zelfkastijding' (*de Volkskrant*, 14 april 2007).

Provinciale Statenverkiezingen

In de herfst van 2006 waren de twaalf lijsttrekkers voor de Provinciale Statenverkiezingen aangewezen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 77). Op het partijcongres op 17 februari werden zij gepresenteerd. Samen met de voorzitters van de Eerste- en Tweede-Kamerfracties tekenden zij een contract met afspraken voor de komende vier jaar, betreffende woningbouw, duurzame energie, openbaar vervoer, probleemwijken, jeugdzorg en jongerenbeleid. Landelijke en provinciale kopstukken maakten vervolgens een tournee – de 'Roodshow' genoemd – door de twaalf provincies, waarbij in politieke café's gediscussieerd werd. Het oud-Tweede-Kamerlid J.N. Dubbelboer leidde de campagne, waarvan de aftrap op het congres gegeven was.

Op 7 maart behoorde de PvdA tot de verliezers (zie tabel 1). Zij ging in alle provincies achteruit, maar bleef desondanks de grootste partij in Drenthe en Groningen. Alleen in Friesland bleef het verlies bescheiden (minder dan een procent), elders bedroeg het vijf procent of meer. Ook ten opzichte van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2006 ging de partij (in stempercentage) achteruit. Volgens voorzitter Noten van de Eerste-Kamerfractie werd de partij gestraft voor haar deelname aan een kabinet met CDA en ChristenUnie.

Ondanks hun zetelverlies wisten de sociaal-democraten zich goed te handhaven bij de collegevorming. In alle provincies behalve Zeeland konden ze gedeputeerden leveren.

Eerste-Kamerverkiezingen

In juni 2006 had het partijbestuur de kandidaatstelling gestart (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 78). Op 16 januari 2007 werd de conceptkandidatenlijst bekend gemaakt die een commissie onder leiding van mevr. J. van Nieuwenhoven (oud-voorzitter van de Tweede Kamer) had ontworpen. De oneven plaatsen waren voor mannen bestemd, de even nummers voor vrouwen. Als lijsttrekker werd fractievoorzitter Noten voorgedragen, die al in 2006 de interne verkiezingen had gewonnen. Op de tweede plaats kwam het zittend Kamerlid mevr. M.C. Meindertsma, op de derde senator S.J. van Driel. Op de plaatsen zes en zeven stonden nieuwelingen: mevr. P. Meurs, hoogleraar management en organisatie in de zorg te Rotterdam, respectievelijk J.P. Rehwinkel, oud-Tweede-Kamerlid en burgemeester van Naarden. Bekende senatoren als de

hoogleraren W.J. Witteveen en R. Rabbinge kregen onverkiesbare plaatsen toegewezen, terwijl de oud-ministers E. van Thijn en K.G. de Vries niet meer op de lijst voorkwamen. Van Thijn nam op 29 mei vrijwillig afscheid van de politiek.

De Vries was dat niet van plan. Over zijn plaats zou de commissie verdeeld zijn geweest, volgens een bericht in het weekblad *Elsevier* (10 februari 2007). De Vries weigerde de hem toegedachte 23-ste plaats, omdat dit ongetwijfeld geen verkiesbare positie meer was – de PvdA beschikte toen over negentien zetels. Op aandrang van tientallen partijleden besloot hij zich uiteindelijk toch kandidaat te stellen. Er kwam een website voor steunbetuigingen (www.kiesklaas.nl). De Vries was volgens partijvoorzitter Van Hulten één van de slachtoffers van de strikt gelijke verdeling van mannen en vrouwen op de lijst, waartoe de partijtop besloten had. In de zittende senaatsfractie waren mannen met twaalf van de negentien zetels immers oververtegenwoordigd. Rehwinkel zou volgens Van Hulten de voorkeur verdienen boven De Vries, vooral vanwege zijn grotere kennis van het staatsrecht.

De keuze voor gelijke aantallen vrouwelijke en mannelijke kandidaten was overigens binnen de partij niet onomstreden. Zo merkte het Tweede-Kamerlid Bussemaker op dat dit beleid zich uiteindelijk tegen vrouwen zou keren, met het argument dat zij niet vanwege hun kwaliteit maar alleen vanwege hun sekse op de kandidatenlijst waren gezet. Wel pleitte zij voor bepaalde quota voor zowel sekse als leeftijd, regio en etniciteit. Oud-partijvoorzitter R.A. Koole uitte soortgelijke bezwaren tegen de om-en-omregeling.

Het partijcongres stelde op 17 februari in Zwolle de lijst definitief vast. Daarbij werd De Vries met een overweldigende meerderheid (1.056 tegen 107 stemmen) in plaats van Van Driel op de derde plaats gezet, en schoof deze evenals de rest van de lijst een plaats naar beneden. Van Hulten feliciteerde De Vries en kondigde aan dat de man-vrouwverdeling op kandidatenlijsten ter discussie gesteld zou worden.

Bij de Eerste-Kamerverkiezingen op 29 mei hield de PvdA vijftien zetels over (zie tabel 2). Door voorkeurstemmen van een aantal Statenleden kwam niet de als vijftiende gekandideerde mevr. Th.H.M. de Wit, maar nummer zeventien, mevr. J.J. Sylvester, in de Eerste Kamer. Het partijbestuur deed vergeefs een beroep op Sylvester om haar zetel af te staan.

terugtreten partijvoorzitter Van Hulten

Op 25 april trad partijvoorzitter Van Hulten af, een paar uur later gevolgd door het voltallige partijbestuur. De verhoudingen binnen het bestuur waren al vrij lang slecht, maar het aftreden van Van Hulten

kwam toch onverwacht. Hij had weinig steun gekregen voor zijn plan om het partijapparaat te reorganiseren en daarbij de macht van het partijbureau te beperken. Van Hulten had bovendien diverse aanvaringen met partijleider Bos gehad en voelde zich door hem in de verkiezingscampagne van 2006 vaak buiten spel gezet, zo verklaarde hij later (*de Volkskrant*, 23 juni 2007). Het partijbestuur weet de crisis niet aan verschil van inzicht over koers of de vernieuwing van de PvdA, maar wel aan 'het gebrek aan vermogen om daar gezamenlijk vorm aan te geven' (www.pvda.nl, 26 april 2007). Sommige bestuursleden leken aanvankelijk weinig bereid de collectieve verantwoordelijkheid te nemen, maar lieten zich ten slotte door Bos en Tichelaar overreden om dat wel te doen.

Op verzoek van Bos, Tichelaar en Noten bleven vice-voorzitter mevr. S. de Jong-Langendijk en internationaal secretaris mevr. M. Laffeber aan als interim-bestuurders, terwijl oud-partijvoorzitter Koole het voorzitterschap zou waarnemen totdat het najaarscongres (op 6 oktober) een nieuw bestuur zou kunnen kiezen. Het Eerste-Kamerlid mevr. T.A. Maas-de Brouwer trad eveneens tot het interim-bestuur toe.

Van Hulten aanvaardde per 1 oktober een functie bij een Amerikaans PR-bureau in Brussel.

verkiezing nieuwe partijvoorzitter

Op 25 juni stelde het interim-bestuur een profielschets vast voor het nieuwe bestuur. Kandidaten konden zich vanaf 26 juni tot 19 augustus aanmelden. Op 17 augustus maakte Pronk zijn kandidatuur voor het voorzitterschap bekend in het televisieprogramma 'Nova'. Hij was minister geweest voor Ontwikkelingssamenwerking (1973-1977 en 1989-1998) en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1998-2002). Hij pleitte voor een 'duidelijke, linkse koers' van zijn partij (*Trouw*, 20 augustus 2007). De PvdA zou opnieuw de 'uitwassen van het kapitalisme' en de ongelijkheid in de samenleving aan moeten pakken (*NRC Handelsblad*, 20 augustus 2007). Enkele vooraanstaande partijleden zoals de oud-ministers A. Peper en Van Thijn en de Tweede-Kamerleden P. Kalma en D.M. Samsom spraken meteen hun voorkeur voor Pronk uit. Daarnaast kreeg hij veel steun van de Jonge Socialisten en andere jongere partijleden, onder meer via de website www.stemjanpronk.nl. Oud-minister De Vries betwistte echter of Pronk de ideale voorzitter was en waarschuwde dat hij anderen en met name politiek leider Bos in de problemen zou brengen.

Op 31 augustus werd bekend gemaakt dat zich naast Pronk nog zes leden kandidaat gesteld hadden: E.A.A. de Baedts (adviseur en zelfstandig ondernemer), Tj. van Dekken (programmamaker en oud-voorzitter

van de Jonge Socialisten), B. Mulder (voorzitter van het gewest Friesland en tot voor kort gedeputeerde van deze provincie), mevr. L. Ploumen (directeur van de hulporganisatie Cordaid en vice-voorzitter van de Evert Vermeer Stichting, de nevenorganisatie van de PvdA die zich met ontwikkelingssamenwerking bezig houdt), de uit Ethiopië afkomstige voorzitter van de afdeling Oldenzaal S. Tesfaye, en A. Voerman, voorzitter van het gewest Flevoland en oud-vakbondsbestuurder. Een uit drie leden bestaande adviescommissie onder leiding van Koole achtte alle kandidaten behalve De Baedts en Tesfaye voldoende geschikt voor het voorzitterschap. In de eerste helft van september presenteerden de kandidaten zich op een vijftal regionale bijeenkomsten.

Op één van de bijeenkomsten sprak Pronk zich duidelijk uit tegen voortzetting van de militaire missie in Afghanistan. Voorts wilde hij alsnog de deelname aan de Irak-oorlog laten onderzoeken. Eerder had hij premier Balkenende een leugenaar genoemd in verband met deze kwestie, maar die uitspraak had hij snel ingetrokken. Oud-partijvoorzitter R.L. Vreeman vreesde dat Pronk verdeeldheid in de partij zou zaaien en de coalitie op het spel zou zetten.

Vreeman sprak zich uit voor Ploumen, die hij beter in staat achtte bindend te werken. Ook Plasterk, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, en M.A.M. Wöltgens, oud-fractievoorzitter in de Tweede Kamer, keerden zich tegen Pronk.

Op het Politiek Forum dat op 15 september in Utrecht werd gehouden, konden de kandidaten zich ten laatste male presenteren. Pronk zei de kritiek van Vreeman als een ‘geregisseerde dolkstoot’ van de partijtop tegen zijn persoon te ervaren (*NRC Handelsblad*, 15 september 2007). Waarnemend voorzitter Koole sprak dit tegen.

Op 24 september maakte het partijbestuur de uitslag van de verkiezing bekend, waaraan 44 procent van de leden had deelgenomen volgens het *alternative vote*-systeem. Pronk had relatief de meeste eerste-voorkeurstemmen gewonnen (39 procent), maar wanneer tweede en volgende voorkeuren werden meegeteld verkreeg Ploumen een meerderheid (54 procent). Zodoende werd zij voorgedragen als voorzitter. Het partijcongres bekrachtigde die bindende voordracht op 6 oktober. In haar congresrede beloofde de nieuwe voorzitter dat zij niet de rust in de partij zou herstellen maar juist voor beweging zou zorgen, en bovendien voor ‘minder toespraak, meer inspraak’ (*Rood*, oktober 2007, blz. 11, 21).

evaluatie Tweede-Kamerverkiezingen 2006

De PvdA besteedde in 2007 de nodige tijd aan de evaluatie van de Tweede-Kamerverkiezingen van november 2006, die een onverwacht groot verlies hadden opgeleverd (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 72-77).

Politiek leider Bos ervoer de uitslag als een ‘persoonlijk falen’ (*NRC Handelsblad*, 10 februari 2007). In maart zond het VPRO-televisieprogramma ‘Tegenlicht’ in twee delen de documentaire ‘De Wouter Tapes’ uit, waarin de partijleider gevolgd werd vanaf november 2005 tot februari 2007. Volgens veel waarnemers maakte Bos hierin een onzekere en weinig bevlogen indruk; of, in de woorden van columnist G. van Westerloo, ‘een zondagskind’ die bij tegenwind vervalt in twijfel, zelfbeklag en radeloosheid (*Binnenlands Bestuur*, 23 maart 2007). Kamerleden namen het voor hun partijaanvoerder op. Volgens mevr. M.L. Vos was Bos niet de enige leider zonder visie. P.M.M. Heijnen weet de nederlaag vooral aan het ‘anti-overheidssentiment’ in Nederland, dat de SP kon uitbuiten zolang zij geen bestuurlijke verantwoordelijkheid droeg (*Trouw*, 26 maart 2007).

De Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA, publiceerde eind maart een nabeschouwing over de Kamerverkiezingen onder de titel *Verloren slag*. De auteurs, voornamelijk politicologen, weten de nederlaag niet alleen aan een gebrekkige campagne en het (soms) zwakke leiderschap van Bos. Volgens hen speelden ook structurele veranderingen in het electoraat van de partij een rol: een deel van de sociaal-democratische kiezers – de laag-opgeleide ‘verliezers’ van globalisering en modernisering – zou naar links (c.q. de SP) trekken terwijl een ander deel, de beter opgeleide ‘winnaars’, juist in het sociaal-liberale midden zou willen blijven.

Tichelaar, de nieuwe fractievoorzitter in de Tweede Kamer, stelde in een toespraak bij de 1-meiviering in Zwaagwesteinde dat de PvdA vervreemd was van haar soms verdeelde achterban. Ze had zich de afgelopen decennia teveel gericht op ‘werk, werk, werk’ en te weinig op emancipatie en solidariteit.

Op 1 juni verscheen *De scherven opgeveegd*, het rapport van de commissie-Vreeman, die de verkiezingsnederlaag had onderzocht en daarbij ruim tachtig deskundigen binnen en buiten de partij had gesproken (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 77). In de commissie hadden naast enkele lokale bestuurders ook de communicatiedeskundige D. Isthā, de politicoloog A.P.M. Krouwel en de lector ‘corporate governance’ mevr. E. Hooge zitting. Hooge stapte echter een paar dagen voor de presentatie op vanwege wijzigingen die de partijtop in het rapport wilde laten aanbrengen – met name enkele kritische passages over Bos werden geschrapt en een paragraaf over ‘omgevingsfactoren’ werd toegevoegd, waarmee het eigen falen van de partij enigszins gerelativeerd zou worden. De commissie weet de nederlaag echter niet alleen aan contextuele factoren maar ook aan een slechte campagne, onduidelijke profilering ten opzichte van andere (linkse) partijen en zwakke plekken in het verkiezingsprogramma. De organisatie van de campagne was veel te log en

onsamenhangend, er waren ‘drie kapiteins op een schip’: lijsttrekker Bos, partijvoorzitter Van Hulten en campagnemanager M. Esser (*De scherven opgeveegd*, blz. 19). Het partijbestuur functioneerde bovendien ook slecht. Bos maakte zelf ook fouten, die werden uitvergroot door de media, terwijl andere kandidaten te weinig in beeld kwamen. De commissie wilde de nederlaag en daaropvolgende malaise in de partij echter niet herleiden tot een leiderschapscrisis. Ze deed tien aanbevelingen voor herstel, waaronder reorganisatie van het partijbureau, een heldere en kleinere campagneorganisatie, meer aandacht voor scouting en opleiding van talent binnen de partij, een compactere verkiezingsprogramma commissie, en inhoudelijke vernieuwing via discussie rond drie onderwerpen: de economische orde, de publieke sector en de ‘nieuwe sociale kwestie’, die draait om de verhouding tussen oude en nieuwe Nederlanders.

Het partijbestuur, dat het rapport op 30 mei had aangeboden gekregen, stemde meteen in met de hoofdlijnen ervan. Van Hulten noemde het rapport ‘stevig en evenwichtig’ (*NRC Handelsblad*, 1 juni 2007). Bos verklaarde al bij de presentatie dat hij het rapport zonder enig voorbehoud accepteerde. Dat hij en zijn collega’s niet goed konden overbrengen waarom mensen op de PvdA moesten stemmen, zei volgens hem ook iets over ‘het onvoltooide proces van vernieuwing in de Partij van de Arbeid’ (www.pvda.nl, 6 juni 2007). De partij had eerder teveel dan te weinig inhoud. Ook interim-voorzitter Koole erkende dat de campagne mislukt was, maar wilde evenmin van een leiderschapscrisis spreken. Vreeman zelf merkte op dat een leider die te veel ongestructureerde adviezen krijgt, altijd in moeilijkheden gebracht wordt.

Terwijl de meeste reacties op het rapport positief waren, vond het Tweede-Kamerlid Samsom de analyse te oppervlakkig. Hij pleitte voor een meer linkse, sociaal-democratische in plaats van sociaal-liberale koers.

Op 23 juni werd het rapport van de commissie-Vreeman op het Politiek Forum in Den Bosch besproken. De meeste sprekers gaven een positieve reactie, enkelen vroegen om een scherper sociaal-democratisch profiel van de partij. Op de bijeenkomst kwamen ook het nieuwe Europese verdrag en het ontslagrecht ter sprake: heikele kwesties waarin de partij opnieuw aanhang zou kunnen verliezen aan de SP, zo werd gevreesd.

Rooie Veren

J. Monasch, voormalig campagnemedewerker van de PvdA en gewezen secretaris van het Centrum voor Lokaal Bestuur, presenteerde op 30 mei in Den Haag het manifest *7 nieuwe veren. Zo kan het niet langer met de*

PvdA! Pleidooi voor een sociaal democratische koers en politieke regie. Hierin vroeg hij om meer aandacht voor goede collectieve voorzieningen, voor nationale identiteit en afzien van dubbele nationaliteit, voor 'demontage van de grootschaligheid' in onderwijs, politie en openbaar bestuur, en een leidende politieke rol van de nieuwe partijvoorzitter. In zijn strijd tegen de 'liberalen en mandarijnen' in de partij vormde Monasch met een aantal geestverwanten de pressiegroep 'Rooie Veren'. In augustus pleitte deze groep voor meer inkomenssolidariteit, 'mense-lijke maat', vrijheid van meningsuiting, een referendum over de nieuwe Europese grondwet, en verdergaande democratisering van de partij. Rooie Veren gaf vanaf september een nieuwsbrief uit. Op het partijcongres op 6 oktober in Amsterdam deelden leden van de groep rode veren uit. Zij dienden een aantal kritische moties in over de koers en de interne democratisering van de partij, waarvan de meeste werden aan- genomen.

kabinetsbeleid, Tweede-Kamerfractie en partijcongres

Eind augustus stelde de Tweede-Kamerfractie tijdens een retraite in de buurt van Doorn een actieplan vast. Er werd veel gesproken over gebrek aan regie en over 'de zogenaamde leegte rond Wouter Bos', aldus frac- tievoorzitter Tichelaar (*de Volkskrant*, 1 september 2007). Om de een- heid naar buiten toe te versterken zouden fractieleden elk optreden in de media moeten voorbereiden met persvoorlichters en bij gevoelige kwesties ook met één van de vijf 'clustercoördinatoren'. Bovendien zou de fractie zich meer dienen te concentreren op een zestal kernthema's en daarbij *front benchers* naar voren schuiven die naast Bos het gezicht van de partij zouden gaan bepalen.

Het kabinetsbeleid veroorzaakte soms spanningen in de Tweede-Kamer- fractie, onder meer over de vraag of het nieuwe Europese verdrag ook in een referendum aan de kiezers voorgelegd moest worden en over de versoepeling van het ontslagrecht. Het partijcongres steunde in oktober het besluit van de fractie en de bewindslieden om af te zien van een tweede Europees referendum. Het congres riep hen verder op om niet het ontslagrecht te veranderen. Over de militaire missie in Afghanistan – een ander heet hangijzer (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 69) – zou een breed debat gehouden moeten worden. Tweede-Kamerfractievoorzitter Tichelaar verklaarde nog voordat een motie van deze strekking op het congres in stemming kwam, dat over verlenging van de missie een open en zorgvuldig gesprek in de partij plaats zou vinden. Evenals Tichelaar verdedigde Bos in zijn congresrede het regeringsbeleid, maar hij gaf – zoals reeds vermeld – wel toe dat regeren 'pijn doet' (www.pvda.nl, 10 oktober 2007). Via uitvoering van het rapport van de commissie-Vree-

man zou de partij weer 'profiel' moeten krijgen als 'authentieke sociaal-democratie'. Interim-voorzitter Koole benadrukte in zijn afscheids-speech de veerkracht van zijn partij. Hij keerde zich tegen 'digitale, populistische partijen' als de PVV en de SP, die de PvdA meteen kiezersbedrog verweten als punten uit haar verkiezingsprogramma niet door het kabinet werden overgenomen (www.pvda.nl, 10 oktober 2007).

Het brede debat over de Afghaanse missie werd op 19 november afgesloten in Utrecht. De partijleden bleken op deze bijeenkomst weinig eensgezind. De Tweede-Kamerfractie was dat evenmin, al steunde een meerderheid in november verlenging van de missie.

Jami

Binnen de PvdA botsten regelmatig de meningen over de positie van moslims in Nederland. E. Jami, lid van de gemeenteraad van Leidschendam-Voorburg en afkomstig uit Iran, kondigde in mei de oprichting aan van een comité voor ex-moslims. Enkele vooraanstaande partijleden zoals het Tweede-Kamerlid Wolfsen en filmmaker E. Terstall, trachtten Jami te begeleiden en te voorkomen dat hij moslims zou provoceren. Een als intern bedoelde e-mail van Terstall hierover lekte begin juni uit. Jami voelde zich 'niet gesteund' door zijn partij, die volgens hem bang was voor stemmenverlies onder moslims (*de Volkskrant*, 4 juni 2007). Het Tweede-Kamerlid Vos, die ook met Jami had gesproken, ontkende dat hij geen steun kreeg. Interim-partijvoorzitter Koole herinnerde eraan dat de PvdA als enige partij in haar beginselprogramma expliciet het recht op geloofsafval verdedigde. In een vraaggesprek noemde Jami de profeet Mohammed 'een crimineel', die te vergelijken viel met Osama Bin Laden of Saddam Hoessein (*Trouw*, 23 juni 2007). In juli stelde Jami zich kandidaat voor het partijbestuur. Hij was van mening dat zijn partij werd 'gegijseld door allochtonen en moslims' (*de Volkskrant*, 8 augustus 2007). Partijleider Bos uitte genuanceerde kritiek op de uitspraken van Jami, wat VVD-leider Rutte 'ronduit beschamend' vond (*Trouw*, 13 augustus 2007). Op 4 augustus werd Jami op straat bedreigd en geslagen door mannen van (vermoedelijk) Somalische en Marokkaanse herkomst. Hij zou al vaker bedreigd zijn en kreeg voortaan beveiliging.

De journalist M. Hegener richtte een steuncomité op voor ex-moslims, waarin onder meer de Amsterdamse politicoloog J.W. de Beus en de Leidse hoogleraar en columnist A. Ellian zitting namen. Een deel van de partij sprak sympathie uit voor het steuncomité en voor Jami, een ander deel vond hem veel te ver gaan. Fractievoorzitter Tichelaar weigerde een steunverklaring te tekenen, omdat die volgens hem teveel een tegenstelling tussen de islam en de Nederlandse wet suggereerde en de regering verweet respect voor de islam boven respect voor individuele

vrijheid te stellen. Ook Noten weigerde en vreesde dat de PvdA – niet voor het eerst – gegijzeld dreigde te worden door een mediahype. Van de andere fractievoorzitters in de Tweede Kamer tekenden alleen Rutte (VVD), Thieme (PvdD) en Wilders (PVV). Andere ex-moslims wezen het comité af als een ‘anti-moslimhetze van de neo-conservatieven’ (*NRC Handelsblad*, 5 september 2007).

Op 11 september presenteerde Jami in Den Haag zijn comité, in aanwezigheid van de voorzitters van de Duitse en Engelse comité’s van ex-moslims. Op 27 september keerde hij zich samen met PVV-leider Wilders in een ingezonden artikel in *de Volkskrant* (27 september 2007) tegen de waarschuwing van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding Tj. Joustra dat radicale kritiek op de islam potentiële terroristen ‘het laatste duwtje’ zou kunnen geven. Volgens beide auteurs zou zwak optreden tegen de ‘vergaande islamisering van Nederland’ de jaren dertig doen herleven: ‘toen Hitler en nu Mohammed’.

Waarnemend partijvoorzitter Koole distantieerde zich volledig van deze opmerkingen van zijn partijgenoot, die naar zijn mening indruisten tegen een centraal beginsel van de PvdA: respect voor de geloofsvrijheid van anderen. Ook enkele ondertekenaars van de steunverklaring namen nu afstand van Jami. Deze wilde in een toespraak tot het partijcongres van de PvdA op 6 oktober uitleggen dat hij ten aanzien van de islam weliswaar de analyse van Wilders deelde, maar niet diens oplossing om de Koran te verbieden en moslims uit Nederland te weren. Jami had zich kandidaat gesteld voor het partijbestuur, maar kreeg op het partijcongres slechts 36 van de ruim 1.100 stemmen en voerde daar niet meer het woord. De voorzitter van de PvdA-raadsfractie in Leidschendam-Voorburg verzocht Jami zijn zetel ter beschikking te stellen, omdat hij niet goed functioneerde. Jami weigerde dat en vormde een eigen fractie, waarop hij als partijlid werd geroyeerd.

islam

Minister Vogelaar voor Wonen, Wijken en Integratie, verdedigde een meer genuanceerde opvatting over de islam. ‘Nederland is een land gevormd door joods-christelijke tradities. En ik kan me voorstellen dat we een vergelijkbaar proces krijgen met de islam’ verklaarde ze in een interview met het dagblad *Trouw* (14 juli 2007). Ooit zou Nederland een land van ‘joods-christelijke-islamitische tradities’ genoemd kunnen worden. Deze uitspraak ontlokte veel kritiek. Wilders diende een motie van wantrouwen tegen de minister in, die echter geen steun kreeg van andere partijen – al had de VVD wel lang gearzeld.

Op 1 september hield de PvdA een discussiedag in Amsterdam over de liberale islam. Bos riep zijn partijgenoten op om de islam op een posi-

tieve manier te accepteren. De Maleisische mensenrechtenactivist F. Noor waarschuwde echter voor te veel terughoudendheid in de strijd tegen conservatieve elementen in de islam.

burgemeestersreferenda in Utrecht en Eindhoven

Op 10 oktober konden de inwoners van Utrecht in een referendum een kandidaat voor het burgemeestersambt kiezen, die vervolgens door de gemeenteraad voorgedragen en door de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) benoemd zou worden (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Een vertrouwenscommissie van de raad had in september twee kandidaten geselecteerd, het Tweede-Kamerlid Wolfsen en de oud-burgemeester van Almere R. Pans, nu voorzitter van de directieraad van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Beiden waren lid van de PvdA, wat tot onvrede en protesten bij een groot aantal Utrechtenaren leidde. Volgens een peiling van Intomart zou tweederde van de inwoners het referendum willen openbreken. Pans, die de opdracht had gegeven voor dit onderzoek, sloot zich daarbij aan. De zittende burgemeester achtte dit echter onmogelijk. Een motie van deze strekking kreeg geen meerderheid in de raad. Leefbaar Utrecht riep zijn aanhang op om niet te gaan stemmen. Op 10 oktober bracht nog geen tien procent van de burgers een stem uit, waarvan zestig procent voor Wolfsen. Hoewel de opkomst dus onder de drempel van dertig procent bleef en daarmee ongeldig moest worden verklaard, besloot de raad om Wolfsen alsnog voor te dragen. Wolfsen werd als Kamerlid opgevolgd door A.J.W. Boelhouwer, die ook van 2003 tot 2006 lid van de Tweede Kamer geweest was.

Ook in Eindhoven konden de burgers kiezen tussen twee kandidaten voor het burgemeestersambt, L. Verbeek en R. van Gijzel, die eveneens allebei tot de PvdA behoorden (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Op 18 december maakte de voorzitter van de vertrouwenscommissie van de gemeenteraad hun namen bekend. Op 23 januari 2008 mochten de Eindhovenaren hun stem uitbrengen.

Wat minister Ter Horst van BZK (PvdA) betrof zou dit de laatste keer zijn dat de burgers hun burgemeester op deze manier mochten aanwijzen. Op 12 september hield zij in Den Haag in haar 'burgemeesterslezing' een vurig pleidooi voor de benoeming van burgemeesters door de kroon, een procedure die volgens haar verregaand gedemocratiseerd was. In de meeste gevallen volgde de kroon immers de voordracht van de gemeenteraad. De benoeming droeg volgens haar echter bij aan de 'magie van het ambt' (*NRC Handelsblad*, 17 september 2007).

personalia

In mei benoemde het curatorium van de WBS de Leidse politicoloog mevr. M. Sie Dhian Ho tot directeur van het wetenschappelijk bureau. Zij zou op 1 januari 2008 van start gaan.

Op 15 juni overleed P. Reckman. Hij was aanvoerder van de linkervleugel van de PvdA, die in 1977 met succes tegen een coalitie tussen CDA en PvdA pleitte.

Op 19 juni overleed B.A.G.M. Tromp, hoogleraar politicologie, lid van het partijbestuur in de jaren 1979-1985.

Op 15 juli overleed S. Patijn, oud-burgemeester van Amsterdam (1994-2001), commissaris van de koningin in Zuid-Holland (1984-1994) en lid van de Tweede Kamer (1973-1984). Op 7 september overleed zijn vader, C.L. Patijn, die van 1956 tot 1967 lid van de Tweede Kamer was geweest.

M.J. van den Berg, voorzitter van de PvdA-delegatie in het Europees Parlement, volgde met ingang van 1 september zijn partijgenoot J. Alders op als commissaris van de koningin in Groningen. Als voorzitter van de PvdA-delegatie werd hij op 5 september opgevolgd door mevr. H.C.J. van den Burg, die sinds 1999 lid van het Europees Parlement was. Mevr. L. Jacobs nam de zetel van Van den Berg in het Parlement over.

Op 27 oktober overleed H. Vredeling, die lid van de Tweede Kamer (1956-1973), minister van Defensie (1973-1977) en lid van de Europese Commissie (1977-1981) was geweest.

Partij voor de Dieren (PvdD)

De PvdD bleef opvallend stabiel in de peilingen – steeds twee zetels. Het ledental groeide gestaag, zij het niet zo snel als in 2006. In 2007 maakte de politieke nieuwkomer zijn debuut in de Eerste Kamer. De partij was echter niet alleen actief in de volksvertegenwoordiging, maar ook op straat en op internet (zo protesteerden haar aanhangers in februari per e-mail tegen het dragen van een kraag van vossenbont door minister Van der Hoeven van Economische Zaken).

Provinciale Statenverkiezingen

De PvdD nam op 7 maart in alle provincies behalve Zeeland deel aan de Provinciale Statenverkiezingen, waarbij zij in totaal negen zetels behaalde (zie tabel 1). Net als bij de Tweede-Kamerverkiezingen van november 2006 (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 79) dienden bekende Nederlanders als lijstduwers, vaak in meer dan één provincie. De partij

boekte de beste resultaten in Noord- en Zuid-Holland en Flevoland, waar ze meer dan drie procent van de stemmen won. In Noord-Holland verwierf ze daarmee twee zetels, in de twee andere provincies elk één. In Groningen, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant en Limburg trok de PvdD tussen de twee en drie procent van de stemmen en won ze telkens één zetel. In Friesland, Drenthe en Overijssel bleef ze onder de twee procent en haalde zij geen zetels.

Het Noord-Hollandse Statenlid P. van Poelgeest werd in juli door twee jagers in Westbeemster mishandeld toen hij hun jachtactiviteiten kwam gadeslaan.

Eerste-Kamerverkiezingen

Op 1 april koos het partijcongres te Ede de reclamestrateeg en organisatieadviseur N.J. Koffeman tot lijsttrekker voor de Eerste-Kamerverkiezingen. Koffeman, die door het partijbestuur was voorgedragen, had zich eerder als adviseur ingezet voor de PvdD en voor de SP, maar zou zijn banden met laatstgenoemde partij nu verbreken. Op de tweede plaats kwam de bioloog D. van Liere, op de derde het Groningse Statenlid mevr. A.A.H. Hazekamp (die overigens eveneens bioloog van beroep was).

De PvdD had voldoende Statenzetels gewonnen om op 29 mei een senaatszetel in de wacht te slepen (zie tabel 1).

Pierson

N.G. Pierson, een ondernemer die muskietennetten (klamboes) produceerde, was de belangrijkste donateur van de PvdD (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 79), die dan ook in november 2006 haar wetenschappelijk bureau de Nicolaas G. Pierson Foundation (NGPF) doopte (ook wel Stichting Wetenschappelijk Bureau Dierenrechten Nicolaas G. Pierson genoemd). In maart werd bekend dat hij de klamboe liet impregneren met een gif dat door het chemieconcern Bayer was getest op dieren, terwijl de PvdD volgens haar programma dierproeven op termijn wilde afschaffen. Partij- en Tweede-Kamerfractievoorzitter M.L. Thieme sprong in de bres voor Pierson en wees er op dat zijn bedrijf maximale zorgvuldigheid betrachtte met dit dilemma en dat dierproeven pas konden verdwijnen als er alternatieven ontwikkeld waren.

Het wetenschappelijk bureau produceerde de documentaire *Meat the truth*, waarin de vleesindustrie en haar invloed op klimaatverandering aan de kaak werden gesteld. Op 10 december vond de première plaats in Amsterdam. Pierson maakte dat niet meer mee, hij was op 12 augustus overleden.

interne kritiek

Zoals elke (nieuwe) partij kende ook de PvdD verschillende stromingen en interne meningsverschillen. B.J. Timmerman, een historicus en socioloog die in 2006 op de derde plaats op de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen had gestaan, onderscheidde een ‘Amsterdamse School’, die meer activistisch en puur op dieren gericht zou zijn, en een meer parlementaire, op de dialoog gerichte en iets bredere ‘Haagse’ stroming (*NRC Handelsblad*, 10 maart 2007). Hij rekende zich tot de tweede stroming en was om die reden reeds in 2005 uit het bestuur getreden. Timmerman uitte bovendien kritiek op de toenemende invloed van Koffeman op de partij.

Thieme en Koffeman kwamen in maart en april ook onder vuur om andere redenen. Beiden waren lid van het Kerkgenootschap der Zevendagsadventisten – Thieme was recentelijk toegetreden, mede door de invloed van Koffeman – dat in de ogen van lijstduwer M. ’t Hart ‘een religieuze sekte’ met ‘lugubere opvattingen’ was (*de Volkskrant*, 11 april 2007). Thieme zou om religieuze redenen de evolutietheorie afwijzen en die daarom niet in het verkiezingsprogramma hebben willen noemen. De bekende schrijver raadde haar en Koffeman dan ook aan, hun functie neer te leggen. Thieme verdedigde zich met de opmerking dat het partijbestuur haar hierin had gesteund terwijl dat voor tachtig procent uit atheïsten bestond. Haar levensbeschouwing zag zij als privé-aangelegenheid. Haar medebestuurslid mevr. L. Keller viel haar daarin bij. De kritiek verstomde echter niet meteen. Enkele lijstduwers, zoals de advocaat en voormalig hoogleraar Dier en Recht D. Boon en de publicist H.R. Kousbroek, deelden de kritiek van ’t Hart. Kousbroek zag ook de zijns inziens veel te grote nadruk op bestrijding van dierproeven als een uitvloeisel van de religieuze gezindheid van de partijleiders. Wat hem betreft moest de PvdD zich voornamelijk met de bioindustrie bezig houden. Andere lijstduwers, zoals de politiek filosoof P.B. Cliteur, vonden de levensbeschouwing van Thieme en Koffeman irrelevant. De partijtop legde de kritiek uiteindelijk naast zich neer. Volgens het partijbureau hadden slechts enkele leden hun lidmaatschap opgezegd naar aanleiding van deze kwestie.

personalia

Op 19 oktober overleed de schrijver en beeldhouwer J. Wolkers, één van de meest bekende lijstduwers van de partij (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 79).

Partij voor de Vrijheid (PVV)

De PVV nam niet deel aan de Provinciale Statenverkiezingen en dus evenmin aan de Eerste-Kamerverkiezingen. G. Wilders, het enige lid van de partij, trok in 2007 veel aandacht, zowel positief als negatief. In december kozen journalisten hem tot 'politicus van het jaar', terwijl oud-vakbondsvoorzitter D. Terpstra (nu voorzitter van de HBO-raad en lid van het CDA) kort daarvoor had opgeroepen om een 'breed maatschappelijk front' te vormen tegen de 'kwade boodschap van Wilders' en de 'verWildering van de samenleving' (*Trouw*, 30 november 2007).

Graus

Het Tweede-Kamerlid D.J.G. Graus was in december 2006 om een aantal redenen in opspraak gekomen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 65). In januari 2007 wist hij Wilders van zijn onschuld te overtuigen en kon zodoende zijn positie in de fractie handhaven.

kabinetsformatie

Het vierde kabinet-Balkenende kon niet op een warm onthaal van de PVV rekenen. Al op 15 februari diende S.R. Fritsma in de Tweede Kamer een motie in tegen de benoeming van twee staatssecretarissen met een dubbele nationaliteit (Aboutaleb en Albayrak; zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De voorzitter van de Tweede Kamer, mevr. G.A. Verbeet, verklaarde de motie buiten de orde, omdat de strekking in strijd met de wet zou zijn. Fritsma trok zijn motie uiteindelijk in. Wilders verweet de Kamervoorzitter hierbij partijdig gehandeld te hebben.

Ook het regeerakkoord lokte veel kritiek van de PVV uit. De partij wees met name het generaal pardon voor langdurige asielzoekers af. De regering zou volgens haar bovendien de belastingen moeten verlagen in plaats van verhogen, onder meer door te bezuinigen op ontwikkelingshulp.

islam

In augustus baarde Wilders enig opzien met een ingezonden brief waarin hij opriep de Koran te verbieden omdat het een 'fascistisch boek' zou zijn, 'het *Mein Kampf* van een religie die beoogt anderen te elimineren' (*de Volkskrant*, 8 augustus 2007). De ministers Verhagen (CDA) en Vogelaar (PvdA) namen onmiddellijk afstand van Wilders' oproep. Ook de fractievoorzitter van de SGP in de Tweede Kamer, B.J.

van der Vlies, wees een verbod van de Koran onomwonden af. Zelfs F. Dewinter, de leider van Vlaams Belang, een Belgische partij die vaak als extreem-rechts wordt betiteld, vond Wilders te radicaal.

Wilders nam zijn voorstel echter niet terug. In een Tweede-Kamerdebat over islamitisch activisme, naar aanleiding van een rapport over dit onderwerp van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), verdedigde hij opnieuw zijn standpunt. Toen het Tweede-Kamerlid J.R.V.A. Dijsselbloem hem toevoegde 'U staat aan de kant van de extremisten!', repliceerde Wilders: 'Beter dan aan de kant van de lafaards!' Minister Vogelaar, die in een vraaggesprek eerder dit jaar had geopperd dat in de verre toekomst een joods-christelijk-islamitische traditie zou kunnen ontstaan, werd door Wilders 'knettergek' genoemd (*NRC Handelsblad*, 7 september 2007).

In november kondigde Wilders aan, een film over de Koran te zullen maken. Dit project veroorzaakte meteen enige onrust, die in 2008 nog in omvang toe zou nemen.

Europese verkiezingen 2009

In oktober kondigde de PVV via haar (digitale) nieuwsbrief aan, deel te zullen nemen aan de verkiezingen voor het Europees Parlement in 2009. Zij riep kandidaat-volksvertegenwoordigers op zich te melden, zowel voor het Europees Parlement als voor de Tweede Kamer (die naar verwachting pas in 2011 gekozen zou worden). Mede met het oog op de Europese verkiezingen werd in december 2007 de Stichting Vrienden van de PVV opgericht, die campagnefondsen zou moeten werven en bijeenkomsten organiseren. Wilders bleef echter voorstander van een 'platte partijorganisatie' zonder leden en beschouwde de structuur van de gevestigde partijen als achterhaalde 'schijndemocratie', omdat ze feitelijk gedomineerd werden door 'baantjesjagers' die opkomen voor hun 'eigen, enge belangetje' (*Reformatorisch Dagblad*, 29 december 2007).

Socialistische Partij (SP)

Het jaar 2007 begon succesvol voor de SP: forse winst bij de Provinciale Statenverkiezingen en in opiniepeilingen, waarin zij de PvdA voorbijschoot. In de tweede helft van het jaar zette echter een daling in de kiezersgunst in die wellicht verband hield met enkele conflicten in de partij. Ook dit jaar voerde de SP op veel fronten actie, onder meer voor een onderzoek naar de Nederlandse deelname aan de oorlog in Irak en tegen de 'uitverkoop' van de thuiszorg.

kabinetsformatie

Aan het begin van de kabinetsformatie na de Tweede-Kamerverkiezingen van november 2006 had ‘verkenner’ R.J. Hoekstra de mogelijkheid van een coalitie van CDA, PvdA en SP onderzocht. Al snel stelde hij vast dat deze regeringscombinatie niet haalbaar was (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 27 en 83). In plaats van voor de SP kozen CDA en PvdA voor de ChristenUnie. Toen het regeerakkoord dat deze partijen waren overeengekomen in februari 2007 bekend werd, verklaarde SP-leider J.G.Ch.A. Marijnissen hierin veel van het gedachtengoed van zijn partij te herkennen: ‘de SP zit in het regeerakkoord zonder aan de regering deel te nemen’. Hij merkte daarbij tevens op dat de concrete uitwerking nog wel eens tegen zou kunnen vallen en verwachtte uiteindelijk ‘voortzetting van eerder beleid, met accentverschuivingen’ (*NRC Handelsblad*, 28 februari 2007). Marijnissen weersprak de interpretatie van de PvdA, dat zijn partij zelf in december 2006 van de onderhandelingstafel weggelopen zou zijn.

Provinciale Statenverkiezingen

Onder het motto ‘De SP in alle staten’ hield de partij op 25 februari een ‘campagnefeest’ in het Land van Ooit (bij Drunen), waar vooral de nadruk werd gelegd op de betekenis van de Staten voor de Eerste-Kamerverkiezingen. M.J.M. Kox, fractievoorzitter in de senaat, en partijleider Marijnissen hoopten dat de coalitiepartijen hun meerderheid in de Eerste Kamer zouden verliezen. Vanaf 20 februari tot en met 5 maart trokken Marijnissen en zijn fractiegenote mevr. A.C. Kant het land door met de zogeheten SoeP Expres: in elke provincie deelden ze samen met de provinciale lijsttrekkers bekers tomatensoep uit.

De SP deed voor het eerst in alle provincies mee en boekte overal forse winst (zie tabel 1). In Drenthe, Groningen, Limburg en Noord-Brabant bedroeg de winst meer dan tien procent. In Drenthe haalde de partij ruim twaalf procent van de stemmen, terwijl ze daar in 2003 nog geen lijst had ingediend. In de twee zuidelijke provincies, waar de SP al langer een sterke positie had, werd ze nu de tweede partij. Ze werd echter nergens bij de collegevorming betrokken en kon dus geen gedeputeerden leveren.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007 en de kwestie-Yildirim

Op 2 februari werd de conceptkandidatenlijst voor de Eerste Kamer bekend gemaakt. Fractievoorzitter Kox voerde opnieuw de lijst aan. De zittende senatoren mevr. T.M. Slagter-Roukema en mevr. A.H. Meulen-

belt namen de tweede respectievelijk de derde plaats in. Senator R.F. Ruers kreeg op eigen verzoek de twintigste plaats. Vanaf plaats vier kandideerden nieuwkomers. De partijraad stelde op 17 maart de lijst zonder wijzigingen definitief vast.

Bij de Eerste-Kamerverkiezingen op 29 mei verkreeg de SP twaalf zetels (zie tabel 2). De twaalfde zetel viel niet toe aan mevr. I. Palm, nummer twaalf op de lijst, maar aan het Overijsselse Statenlid en partijbestuurslid D. Yildirim, die weliswaar op de (onverkiesbaar geachte) achttiende plaats was gekandideerd, maar dankzij voorkeurstemmen van Drentse en Overijsselse Statenleden (en die van hemzelf) haar en de volgende vijf kandidaten kon passeren. Yildirim weigerde afstand te doen van zijn senaatszetel, zoals het partijbestuur hem opdroeg, en wees er op dat de afspraken onduidelijk waren. Partijsecretaris H. van Heijningen gaf toe dat er een 'regiefout' was geweest: de Statenleden was onvoldoende duidelijk gemaakt dat ze op nummer één van de lijst hadden moeten stemmen (*Trouw*, 6 juni 2007). Hij wees er echter ook op dat Yildirim zich – evenals andere kandidaten – verplicht had de beslissing van de partijraad te respecteren.

De partijraad die op 23 juni in Amersfoort bijeenkwam stelde Yildirim in het ongelijk. Slechts een kleine minderheid (38 tegen 991 gewogen stemmen, dus ongeveer drie procent) steunde Yildirim. De Koerdisch-Turkse Nederlander legde daarop zijn partijfuncties neer, waaronder zijn voorzitterschap van de Statenfractie, maar stelde niet zijn zetel ter beschikking. Vervolgens richtte hij in juli met enkele andere dissidenten het zogeheten 'Comité Democratisering SP' op. Op 12 juli verklaarde Yildirim alleen onder bepaalde voorwaarden zijn zetel op te willen geven, maar volgens Van Heijningen bevond de senator zich niet in een positie om eisen te stellen (*de Volkskrant*, 13 juli 2007). Hij zou voor 24 augustus zijn zetel moeten afstaan of anders geroyeerd worden. Yildirim legde het ultimatum naast zich neer. Hij behield ook zijn zetel in de Staten van Overijssel. Op 7 september wees de beroepscommissie van de SP zijn beroep tegen het besluit van de partijraad af. Nog dezelfde dag werd Yildirim door het partijbestuur geroyeerd.

Toen de hoofdredacteur van het partijblad *de Tribune*, mevr. E. Verhey, in juli een artikel wilde plaatsen dat ook het standpunt van Yildirim en zijn aanhangers weergaf, werd zij door het partijbestuur geschorst. De journaliste, die voorheen bij het weekblad *Vrij Nederland* had gewerkt en sinds 2005 had getracht *de Tribune* 'het grootste, lekkerste linkse weekblad van Nederland te maken', zei haar partijlidmaatschap op (*Nederlands Dagblad*, 25 juli 2007).

Solidara

Op 12 oktober richtte Yildirim met enkele andere oud-leden van de SP een nieuwe beweging op die de naam Solidara kreeg. In Gelderland sloot het Statenlid A.W.G. van Bergen zich aan. P.J.M. Freriks, eerder ook Statenlid voor de SP in Gelderland maar in 2006 de tweede kandidaat van de Blanco Lijst Poortman bij de Tweede-Kamerverkiezingen, en voorzitter van De Groenen, werd belast met de scholing van Solidara-leden. Solidara wilde volgens een voorlopig beginselprogramma 'sociaal progressieve politiek' bedrijven. Zij verweet de SP zonder democratische discussie van haar oorspronkelijke socialistische koers af te wijken.

interne ontwikkelingen

In 2007 traden in totaal ruim twintig raadsleden uit de SP en vormden eigen fracties of sloten zich aan bij een andere partij (ook in 2006 hadden zich in enkele fracties problemen voorgedaan; zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 80). Kritiek op centralisme en gebrek aan democratie in de partij werden vaak als motief genoemd, maar daarnaast speelden persoonlijke factoren ook wel een rol. In Utrecht vormde mevr. M.M.L.H. Mossel, die in 2006 met voorkeurstemmen gekozen was en moeite had met de strakke leiding van de partijtop, een eigen fractie met M. D. van den Toren. In Zwolle vormde mevr. M. Twisterling – de partner van Yildirim – aanvankelijk een eigen fractie, maar zij vertrok later uit de raad.

partijleider Marijnissen

Eind maart wekte een uitspraak van partijleider Marijnissen openlijke weerstand op binnen de partij. Toen hem gevraagd werd of naar zijn mening de pas benoemde staatssecretarissen Aboutaleb en Albayrak (beiden lid van de PvdA) hun Marokkaanse respectievelijk Turkse nationaliteit op zouden moeten geven zei de partijleider: 'het zou een dikke extra plus zijn als mensen die zo'n belangrijke taak in Nederland vervullen dat zouden doen' (*De Telegraaf*, 31 maart 2007; zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Het weblog van Marijnissen werd overspoeld met honderden kritische reacties. Het Eerste-Kamerlid Meulenbelt noemde de uitspraak van haar partijleider 'onverstandig' en 'jammer' (*De Pers*, 2 april 2007). Soortgelijke kritiek kwam – al was dat minder verrassend – van de PvdA: fractievoorzitter Tichelaar verweet de SP-leider 'schaamteloos opportunisme' (*de Volkskrant*, 2 april 2007). Volgens oud-FNV-voorzitter L. de Waal bevestigde Marijnissens

uitspraak dat de SP in feite geen linkse maar een conservatieve partij was die zich kleinburgerlijk en provincialistisch opstelde (*NRC Handelsblad* 7 april 2007). Aan de andere kant verweten de critici Marijnissen mee te gaan met Wilders ‘in een raar soort nationalisme’ (*de Volkskrant*, 3 april 2007). Marijnissen noemde zijn uitspraak later ‘een slip of the tongue’ en distantieerde zich nog eens nadrukkelijk van de PVV en VVD die een dubbele nationaliteit zouden willen verbieden (*Trouw*, 4 april 2007).

Ook de combinatie van het voorzitterschap van partij en Tweede-Kamerfractie van Marijnissen kwam ter discussie te staan. Het Tweede-Kamerlid H. van Bommel pleitte in het gratis dagblad *Metro* op 3 september voor scheiding van de twee functies. Marijnissen deed de kritiek in het televisieprogramma ‘Nova’ (op 4 september) echter af als ‘marginaal gedoe’ en meende dat zijn fractiegenoot het ‘echt fout gezien’ had (*NRC Handelsblad*, 5 september 2007).

partijcongres

Op het partijcongres dat op 24 november in Rotterdam gehouden werd, kregen voorstellen voor verdergaande democratisering van de partijorganisatie weinig steun. De Amsterdamse afgevaardigde mevr. E. Baker, die mede namens het Comité Democratisering SP kritiek leverde op de ‘kadaverdiscipline’ van de partij, werd uitgejoeld (*de Volkskrant*, 26 november 2007). Marijnissen kreeg veel applaus voor zijn aanval op de partijcritici en zijn conclusie dat de SP ‘de meest democratische partij van Nederland’ was (*Trouw*, 26 november 2007). Hij werd zonder tegenkandidaten herkozen als partijvoorzitter. Volgens een afgevaardigde uit Doesburg was Marijnissen ‘niet de baas, maar de haas van de partij: hij loopt voorop’ (*de Tribune*, december 2007, blz. 22). Ook Van Heijningen werd opnieuw gekozen, aangezien hij veel meer stemmen kreeg dan zijn tegenkandidaat A. Wams. De penningmeester, mevr. M. van Broekhoven, trad af en kreeg een Gouden Tomaat opgespeld omdat ze zich al dertig jaar voor de partij ingezet had.

Het nieuwe partijbestuur wees op 7 december een nieuwe penningmeester aan, het Tweede-Kamerlid mevr. L.R. van Gijlswijk. In de Tweede Kamer werd zij opgevolgd door de twintigjarige F. Bashir – op dat moment het jongste Kamerlid ooit. De partijraad bekrachtigde op 15 december de verkiezing van het bestuur door het congres.

cessie-constructie en partijorganisatie in discussie

Sinds jaar en dag lieten de volksvertegenwoordigers van de SP hun salaris (formeel ‘schadeloosstelling’ geheten) direct aan de partij overma-

ken, waarna zij een deel daarvan terugontvingen – een zogenaamde cessie-constructie (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 81). De afdrachtenregeling kwam in 2007 opnieuw in discussie. In juli zegde een raadslid in Zutphen, J. Luyendijk, zijn partijlidmaatschap op omdat hij door zijn raadslidmaatschap zijn WAO-uitkering zou zijn kwijt geraakt en vervolgens de partij vergeefs had gevraagd tijdelijk een uitzondering te maken op de regeling. In september stelde hij zijn zetel ter beschikking. Andere raadsleden legden uit solidariteit eveneens hun functie neer.

In augustus maakte *de Volkskrant* bekend dat ook oud-volksvertegenwoordigers van de SP hun wachtgeld voor een groot deel aan de partij afdroegen (de SP pleitte zelf overigens voor versoering van de bestaande wachtgeldregeling). Minister Ter Horst van BZK vond de verplichte afdracht onwenselijk, zo verklaarde ze (*de Volkskrant*, 17 september 2007). Ze streefde naar een verbod van de cessie-constructie, die in haar ogen de onafhankelijkheid van volksvertegenwoordigers in gevaar zou kunnen brengen. Partijleider Marijnissen noemde dit een ‘schandelijke inmenging in de interne aangelegenheden van een succesvolle concurrent van de PvdA’ (*Trouw*, 24 september 2007). Volgens hem hield de aanval van Ter Horst verband met het feit dat haar partij te veel last van de SP zou hebben, zo verklaarde hij op de partijraad op 8 september. Marijnissen verweet bovendien *de Volkskrant* een hetze tegen hem en zijn partij te voeren om zo de PvdA te helpen (*NRC Handelsblad*, 24 november 2007). Marijnissen achtte de afdrachtenregeling een kroonjuweel van zijn partij, waarmee ‘baantjesjagers’ buiten de deur gehouden werden. Voorts diende de regeling om ‘scheve gezichten tussen volksvertegenwoordigers en andere activisten in de partij’ te voorkomen, zoals partijsecretaris Van Heijningen opmerkte (*de Tribune*, september 2007, blz. 24).

Op het partijcongres in Rotterdam, dat vooral gewijd was aan de partijorganisatie, bleken slechts twee van de circa 1.100 afgevaardigden geneigd de afdrachtenregeling te herzien. Wel besloot het congres dat de partijraad zes keer in plaats van vier keer per jaar bijeen zou komen, dat afdelingen meer verantwoordelijkheid zouden dragen en dat de transparantie van de partijfinanciën vergroot zou worden.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

In 2007 wisselden tegenslagen en meevallers elkaar af voor de SGP. De uitslagen van de Provinciale Statenverkiezingen vielen enigszins tegen, maar de twee zetels in de Eerste Kamer bleven behouden. Door een uitspraak van de Raad van State zou de intrekking van de overheidssubsidie opgeheven worden, maar een oordeel van het Haagse gerechtshof zette de ‘vrouwenkwestie’ opnieuw op de agenda.

kabinetsformatie

Binnen de SGP werd verschillend gereageerd op het nieuwe kabinet, waaraan de ChristenUnie deelnam (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Politiek leider B.J. van der Vlies beoordeelde het regeerakkoord genuanceerd maar vooral kritisch: 'je zou kunnen zeggen dat het glas half vol is, maar het is de taak van de SGP te blijven zeggen dat het glas half leeg is' (*Nederlands Dagblad*, 8 februari 2007). Abortus en euthanasie bleven immers toegestaan. Van der Vlies gaf aan dat hij waarschijnlijk niet zijn handtekening onder het akkoord zou hebben gezet. Enkele anderen, zoals de burgemeester van Barendrecht, J. van Belzen, en de Zeeuwse gedeputeerde G.R.J. van Heukelom, achtten die reactie wat prematuur en zouden het akkoord wel hebben ondertekend. De voorzitter van de SGP-jongeren, J. Kloosterman, betreurde de bescheidenheid van de ChristenUnie waar het de wetgeving rond abortus betrof, maar hoopte op intensieve samenwerking tussen de twee partijen en hun wetenschappelijke bureaus om zich in te zetten voor een 'kentering van het seculiere tij' in Nederland (*Nederlands Dagblad*, 14 februari 2007).

Provinciale Statenverkiezingen

In Friesland verbrak de ChristenUnie de samenwerking met de SGP in de Provinciale Staten om met een eigen lijst aan de verkiezingen deel te nemen (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 42). Het staatkundig-gereformeerd Statenlid O.A. van der Galiën was hierover zo verontwaardigd, dat hij zelfs niet meer ging stemmen. De SGP nam niet deel aan de verkiezingen in Friesland, en evenmin in Groningen en Limburg. In Drenthe, Flevoland, Gelderland, Overijssel, Utrecht, Zeeland en Zuid-Holland kwam de partij met een eigen lijst. Alleen in Noord-Brabant en Noord-Holland bleef de samenwerking met de ChristenUnie gehandhaafd.

Bij de Statenverkiezingen op 5 maart leed de SGP in de meeste provincies enig verlies. Ten opzichte van 2003 verloor de SGP ongeveer negenduizend stemmen en zeven zetels, al moet daarbij bedacht worden dat de Provinciale Staten toen tweehonderd meer zetels telden (zie tabel 1). Vermoed werd dat een deel van de kiezers thuis was gebleven en dat een deel naar de ChristenUnie was overgegaan. In Zeeland verloor de SGP een procent, maar bleef zij relatief sterk (bijna twaalf procent). Partijvoorzitter W. Kolijn keerde niet in de Staten van Zeeland terug. Alleen in Flevoland werd lichte stemmenwinst geboekt; in Drenthe en Overijssel bleef de aanhang stabiel; in Gelderland en Utrecht liep die enigszins terug. In Overijssel wist de SGP dankzij de lijstverbinding

met de ChristenUnie een restzetel en dus een tweede Statenlid te verwerven. De gezamenlijke lijsten met de ChristenUnie in Noord-Brabant en Noord-Holland haalden enige winst.

Alleen in Zeeland kon de SGP een gedeputeerde aanwijzen (de eerder genoemde Van Heukelom).

Eerste-Kamerverkiezingen

De SGP overwoog in maart de samenwerking met de ChristenUnie in de Eerste Kamer te beëindigen. Ten gevolge van de verwachte zetelwinst van de Unie vreesden de staatkundig-gereformeerden een bijwaggen te worden van deze partij en daarmee ook van de regering. Daarbij kwam dat de ChristenUnie voor het eerst een vrouwelijke senator had gekandideerd. De bezwaren bleken echter geen van alle onoverkomelijk. Eind maart werd alsnog een akkoord bereikt (zie ook in deze Kroniek onder ChristenUnie). Tezelfdertijd werd een lijstverbinding tussen CDA, ChristenUnie en SGP door de drie partijen goedgekeurd.

Bij de Eerste-Kamerverkiezingen op 29 mei wist de SGP haar twee zetels te behouden (zie tabel 2), zodat zowel G. Holdijk als G. van den Berg in de senaat terug konden keren. Holdijk werd opnieuw tot fractievoorzitter gekozen.

jaarvergadering

Op 31 maart vond in Utrecht de 86-ste jaarvergadering van de SGP plaats. Op deze bijeenkomst kreeg de voorzitter van de SGP-Jongeren, J. Kloosterman, gelegenheid zijn organisatie te presenteren. Hoewel de jongerenorganisatie haar ledental goed wist te handhaven, maakte de voorzitter zich toch zorgen over de afnemende binding tussen jongeren en de partij. Dit onderwerp kwam aan het eind van de dag terug in het forum dat naar aanleiding van de partijrede van Van der Vlies gehouden werd. Opgemerkt werd dat ook de SGP meer moeite had om kandidaten te vinden voor gemeenteraden en Provinciale Staten.

De landelijke partijdag zou vanaf 2008 in een goedkopere lokatie gehouden worden en niet meer een hele maar slechts een halve dag duren. Dat laatste besluit diende niet zozeer om te bezuinigen maar om meer afgevaardigden te trekken: de deelname was de laatste jaren nogal terug gelopen, verklaarde partijvoorzitter W. Kolijn in juli.

reorganisatie

Op de jaarvergadering werd vooral vanwege de subsidiestop (zie hieronder) ertoe overgegaan de ledenbijdrage te verhogen tot € 16,50.

Verder werd op grond van adviezen van twee organisatieadviesbureaus besloten het partijapparaat te stroomlijnen en het Voorlichtings- en Vormingscentrum op te heffen. Zijn taken werden grotendeels overgedragen aan de afdeling communicatie, voorlichting en vorming van de Vereniging SGP. De vormingsactiviteiten in Oost-Europa werden in een afzonderlijke (nieuwe) stichting ondergebracht.

mediabeleid

De jaarvergadering voerde voorts discussie over het mediabeleid van de SGP, dat volgens de plaatselijke kiesvereniging te Brakel te actief was geworden (zie *Jaarboek 2005 DNPP*, blz. 80). Haar voorstel om dit terug te draaien werd echter met grote meerderheid afgewezen. De SGP zou 'passieve medewerking' blijven geven aan de media, onder bepaalde voorwaarden, zoals respect voor de zondag, objectieve weergave en voldoende ruimte voor het partijstandpunt.

vrouwelijke partijleden en overheidssubsidie

Minister Ter Horst van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties wees in februari het verzoek van de SGP om subsidie over 2006 af, omdat vrouwen nog steeds gediscrimineerd zouden worden binnen de partij. Weliswaar had de SGP in 2006 het lidmaatschap voor vrouwen mogelijk gemaakt, maar hun de toegang tot een 'regeerambt' nog steeds niet toegestaan (zie ook *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 84-86). De minister wilde in elk geval het oordeel van de rechter afwachten. In 2005 had de Haagse rechtbank de staat verboden subsidie uit te keren op grond van het Vrouwenverdrag van de Verenigde Naties (zie ook *Jaarboek 2005 DNPP*, blz 81-83). De Raad van State bepaalde echter op 5 december 2007 dat de SGP ten onrechte subsidie was onthouden. 'Ook een partij wier gedachtegoed wat betreft de gelijkheid en gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen afwijkt van heersende opvattingen en actuele rechtsontwikkelingen, dient, behoudens ieders verantwoordelijkheid ingevolge het strafrecht, onbelemmerd te kunnen deelnemen aan het publieke debat', aldus de Raad (www.raadvanstate.nl, 6 december 2007). De Wet subsidiëring politieke partijen, die bepaalt dat elke partij die met één of meer zetels is vertegenwoordigd in het Nederlandse parlement en niet strafrechtelijk is veroordeeld recht heeft op subsidie, is volgens de Raad niet in strijd met het Vrouwenverdrag. Aan het eind van het jaar werd bekend dat de SGP nu zowel over 2006 als over 2007 subsidie zou ontvangen.

De SGP reageerde verheugd op de uitspraak van de Raad van State. Minder gelukkig was ze met de uitspraak van de civiele rechter op 20

december in het hoger beroep dat de Stichting Proefprocessenfonds Clara Wichmann en andere maatschappelijke organisaties hadden aangespannen. Het gerechtshof in Den Haag sprak zich niet uit tegen subsidieverlening, maar oordeelde dat de staat – onder meer op grond van het Vrouwenverdrag – wel moest zorgen dat de SGP haar vrouwelijke leden zowel actief als passief kiesrecht zou toekennen. De vrijheid van vereniging zou daarbij zo min mogelijk aangetast moeten worden. De SGP wees deze ‘minimalistische uitleg van de vrijheid van godsdienst en vereniging’ af en ging in cassatie bij de Hoge Raad.

Volgens de partijsecretaris, P.A. Zevenbergen, hadden medio 2007 nog maar dertig van de 225 kiesverenigingen (afdelingen) hun statuten aangepast om het lidmaatschap van vrouwen mogelijk te maken. Een tiental vrouwen zou zich aangemeld hebben, terwijl een vijftig (mannelijke) leden was opgestapt vanwege deze kwestie.

De SGP-jongeren kozen overigens op hun jaarvergadering op 11 mei te Gouda tamelijk geruisloos voor het eerst een vrouw in hun dagelijks bestuur, M. Verhoeks. Zelf was zij zich er ‘nauwelijks bewust’ van dat ze geschiedenis schreef, verklaarde ze: ‘ik ben er niet zo mee bezig dat ik daar zit als vrouw’ (*Reformatorisch Dagblad*, 24 mei 2007). De jongerenorganisatie had al in 2005 besloten dat vrouwen lid van het bestuur mochten worden, zij het met enige beperkingen (zie *Jaarboek DNPP 2005*, blz. 84). Het hoofdbestuur had daar geen bezwaar tegen.

congres ‘Keer het tij’

Op 23 november hield de SGP in samenwerking met haar wetenschappelijk bureau, de Guido de Brès-Stichting, en de SGP-jongeren een congres in Gouda onder het motto ‘Keer het tij: wie doet er wat tegen taalverruwing, kwetsen, vloeken, schelden en pesten?’ Inleidingen hielden R. van de Poll, directeur van de Bond tegen het Vloeken, P.H. de Jong, chef redacteur politiek van het *Nederlands Dagblad*, en Van der Vlies, de voorzitter van de SGP-fractie in de Tweede Kamer.

personalia

Het Urker raadslid J. Koffeman werd in oktober door de rechter veroordeeld wegens deelname aan fraude met visquota. Het hoofdbestuur verzocht hem zijn zetel ter beschikking te stellen. Koffeman, die in 2006 als lijstduwer dankzij voorkeurstemmen in de raad was gekozen, weigerde en vormde een eenmansfractie in de raad.

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

Voor de VVD was 2007, na het flinke verlies bij de Tweede-Kamerverkiezingen in november 2006, een jaar van beproeving. De spanningen tussen M. Rutte, de nummer 1 in de Tweede-Kamerfractie en nummer 2 mevr. M.C.F. Verdonk, leidden in september tot een breuk, die veel commotie veroorzaakte. In de peilingen verloor de VVD daarop een derde van haar aanhang, waarvan ze in de volgende maanden slechts een bescheiden deel terug wist te winnen. De partij besteedde veel tijd aan bezinning en vernieuwing.

kabinetsformatie en oppositie

De VVD werd na haar forse teruggang bij de Kamerverkiezingen in november 2006 niet bij de kabinetsformatie betrokken (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De terugkeer naar de oppositiebanken zou voor de partij heilzaam kunnen zijn indien zij zich grondig op de liberale beginselen ging bezinnen, zo meende althans P.G.C. van Schie, directeur van de Prof.mr. B.M. Teldersstichting (het wetenschappelijk bureau van de VVD). Hij weet de nederlaag vooral aan de campagne die teveel op het politieke midden gericht was geweest.

Op de algemene ledenvergadering op 27 januari te Arnhem werd nauwelijks aandacht aan de verkiezingsnederlaag besteed, maar wel aan de rol die de VVD in de oppositie zou spelen. Rutte kondigde aan de voorstellen van de nieuwe regering te zullen afmeten aan drie liberale uitgangspunten: vrijheid, vertrouwen in 'de mensen', en verantwoordelijkheid, met name op financieel gebied. Als het kabinet 'per ongeluk' met een goed plan kwam, zou de partij dat steunen: 'wij zijn niet van de school "stem tegen, stem VVD"' (www.vvd.nl, 1 oktober 2008).

Rutte begroette het nieuwe kabinet vervolgens als 'kabinet-van-achter-de-voordeur', 'betuttelend' en 'niet vrijzinnig maar onzinnig' (*NRC Handelsblad*, 26 februari 2007). Hij toonde zich vooral bezorgd over een mogelijke beperking van de vrijheid met betrekking tot abortus en euthanasie. Daarnaast vreesde hij verwatering van het vreemdelingenbeleid en eenzijdige lastenverzwaring voor de middeninkomens.

Op de algemene vergadering van 11 en 12 mei te Rotterdam leverde Rutte niet alleen kritiek op het nieuwe kabinet, maar ook op zijn eigen partij. Onder meer vroeg hij zich af of de VVD de schaalvergroting in zorg en onderwijs wel had moeten steunen. Tijdens de vergadering werd afscheid genomen van afgetreden bewindslieden en vertrekkende Kamerleden. Oud-minister G. Zalm werd benoemd tot erelid.

evaluatie van de verkiezingen: de commissie-Dekker

Na de tegenvallende Tweede-Kamerverkiezingen had het hoofdbestuur een commissie ingesteld die onder leiding van oud-minister mevr. S.M. Dekker de campagne zou evalueren. De commissie, die vooral bestond uit lokale en provinciale bestuurders, zou ook de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 en de interne partijverkiezingen in haar analyse betrekken. Zij hield een aantal bijeenkomsten in de regio en won advies in van een klankbordgroep.

Op 13 juni presenteerde de commissie haar bevindingen in Den Haag onder de titel *Kiezen voor een nieuw liberaal elan*. Zij hekelde vooral de verdeeldheid die de liberalen in de verkiezingscampagne tentoongepreid hadden, maar ook de ‘onzichtbaarheid’ van lijsttrekker Rutte en de geringe nadruk op liberale successen van de afgelopen jaren. De VVD-top had leden van zich vervreemd door gebrekkige communicatie en onduidelijke structuren, maar ook door hen de kandidatenlijst niet in vrijheid te laten vaststellen. Zo had Rutte Verdonk al bij voorbaat de tweede plaats aangeboden en werden kandidaten uit andere partijen – bedoeld was waarschijnlijk F. Teeven, in 2002 lijsttrekker van Leefbaar Nederland – hoog op de lijst geplaatst. De commissie formuleerde een tiental aanbevelingen om toekomstige campagnes beter te laten verlopen: meer inhoudelijke discussie, een professionele en permanente campagneorganisatie en op termijn ook een professionele (betaalde) partijvoorzitter, meer sturing door het hoofdbestuur van interne processen en discussies, behoud van de ledenraadpleging en de vaststelling van het verkiezingsprogramma vóór de verkiezing van een lijsttrekker. Voor de VVD gekozen bestuurders zouden een bijdrage aan de partijkas moeten leveren, zoals dat bij veel andere partijen al gangbaar was.

Het hoofdbestuur nam de meeste aanbevelingen over en werkte er meteen een aantal uit; de rest zou nader onderzocht moeten worden. Ook Rutte en Verdonk betuigden hun instemming met de hoofdlijnen van het rapport.

De partijraad besprak op 23 juni in Bussum het rapport. Enkele ereleden zoals H.J.L. Vonhoff en oud-voorzitter en oud-minister F. Korthals Altes raadden aan de ledenraadpleging weer af te schaffen. De partijraad eiste niet het ontslag van partijbestuurders – ‘koppensnellers vind je op Papoea Nieuw-Guinea, niet bij de VVD’, zo vatte Vonhoff de mening van de partij samen (*Dagblad van het Noorden*, 25 juni 2007).

De besluitvorming over het rapport van de commissie-Dekker zou op de algemene vergadering op 15 september in Veldhoven plaats vinden, maar daar bleek toen vanwege de crisis rond Verdonk geen tijd meer voor te zijn (zie hieronder). Op 8 december werd de vergadering in Rotterdam voortgezet, waarbij het rapport werd besproken. De meeste

aanbevelingen van de commissie werden overgenomen. De suggestie om gedragsregels voor partijleden vast te stellen riep veel discussie op. Verdonk had zich in juli hiertegen uitgesproken. Uiteindelijk werd met instemming van het hoofdbestuur een motie van de afdeling Leiden aangenomen die zich uitsprak voor ‘omgangsvormen die getuigen van openheid en wederzijds respect’, zonder in bijzonderheden te treden (www.vvd.nl, 11 januari 2008).

Op initiatief van K. den Blanken, voorzitter van de afdeling Arnhem, werd een Werkgroep Herbronnen gevormd, die door middel van vier thematische bijeenkomsten (in juni, september, oktober en november) de liberale beginselen opnieuw wilde toetsen en toepassen. In de werkgroep namen onder meer het Eerste-Kamerlid mevr. H.M. Dupuis en de Tweede-Kamerleden J.W. Remkes en mevr. A. van Miltenburg zitting. Op deze manier werd meer aandacht besteed aan inhoudelijke discussie, zoals de commissie-Dekker had voorgesteld.

spanningen tussen Rutte en Verdonk

Terwijl de partij zich bezon op de oorzaken van de verkiezingsnederlaag, nam de spanning tussen Rutte en Verdonk toe. De laatste had bij de Kamerverkiezingen van 22 november 2006 meer voorkeurstemmen gekregen dan de lijstaanvoerder, die haar eerder nipt had verslagen in de strijd om het lijsttrekkerschap van de VVD (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 95-98). Na de verkiezingen legde Verdonk zich niet zonder meer neer bij haar ondergeschikte rol in de fractie (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 102-103). Eind november beaamde ze weliswaar dat Rutte de leiding had, maar al in januari 2007 deelden haar politieke vrienden aan *NRC-Handelsblad* mee dat zij nog steeds het partijleiderschap ambiëerde (20 januari 2007). Rutte liet weten hiervan ‘stevig te balen’ en riep de fractie bijeen in Zeist (*NRC-Handelsblad*, 23 januari 2007). Op zijn aandringen besloot Verdonk haar website (www.stemrita.nl) uit de lucht te halen en de Stichting Stem Rita op te heffen. De website en de stichting hadden haar gesteund in de campagne om het lijsttrekkerschap en in de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen.

In juni werden de tegenstellingen duidelijk groter. In het televisieprogramma ‘Buitenhof’ wisselden aanhangers van Rutte en Verdonk (respectievelijk oud-staatssecretaris R.L.O. Linschoten en E. Sinke, een ondernemer die van 1998 tot 2002 voorzitter van de Kamercentrale Amsterdam was geweest en nu Verdonk adviseerde) stekeligheden uit. In een vraaggesprek merkte Verdonk op dat een groep van veertig prominente VVD-leden (waaronder Linschoten en oud-partijleider E.H.Th.M. Nijpels, commissaris van de koningin in Friesland) onenigheid veroorzaakte in de partij door campagne te voeren tegen haar. Ze zag zichzelf

als 'fatsoenlijk rechts' in de lijn van de oud-partijleiders H. Wiegel en F. Bolkestein, maar vond Rutte wel fatsoenlijk maar 'niet echt rechts' – waarbij ze bij 'rechts' vooral dacht aan veiligheid, integratie en immigratie (*HP/De Tijd*, 8 juni 2007). Na fractieberaad verklaarde Verdonk dat ze niet het leiderschap van Rutte ter discussie had willen stellen: 'Mark Rutte leidt de VVD in de traditie van Wiegel en Bolkestein' (*Dagblad van het Noorden*, 6 juni 2007). Rutte sprak van een 'bedrijfs-ongeval' (*de Volkskrant*, 6 juni 2007). Kort daarna stelde hij 'een keiharde spelregel' vast: Kamerleden zouden in de media alleen over hun eigen portefeuille mogen spreken (*De Telegraaf*, 11 juni 2007). De uitspraak van Rutte wekte enige weerstand in de fractie en de partij op, die onder meer verwoord werd door Wiegel. Volgens een peiling door het televisieprogramma 'EenVandaag' die begin juni bekend werd gemaakt, zouden VVD-kiezers een rechtser koers van hun partij wensen en liever Verdonk dan Rutte als partijleider hebben.

Op 21 juni verscheen een interview met Verdonk in *Radboud Magazine*, het blad van de Radboud Universiteit te Nijmegen, waarin zij opmerkte dat de VVD was 'gekaapt door linkse liberalen' en weer een 'liberale volkspartij' zou moeten worden (*het Parool*, 22 juni 2007). Omdat het vraaggesprek al in april zou zijn gehouden, dus voor de 'laatste waarschuwing' van Rutte, werd er binnen de partij weinig aandacht aan besteed.

breuk tussen Verdonk en de Tweede-Kamerfractie

Aan het eind van de zomer wekte Verdonk opnieuw het ongenoegen van de partijtop met uitlatingen die ze gedaan zou hebben op een besloten diner op 10 september in Utrecht. De VVD was volgens haar geen democratische volkspartij; naar de kiezer werd te weinig geluisterd. Bovendien was de partij in de oppositie 'onvoldoende zichtbaar' en daar zou Rutte wat aan moeten doen (*Algemeen Dagblad*, 13 september 2007). Voor Rutte was dit de beruchte 'druppel die de emmer doet overlopen' (*de Volkskrant*, 14 september 2009). Verdonk bezwoer hem dat haar woorden verkeerd waren weergegeven en uit hun verband gerukt, maar kon Rutte daarmee niet op andere gedachten brengen. Nog op de dag dat de opmerkingen van Verdonk in de krant verschenen kwam de fractie in spoedoverleg bijeen, samen met partijvoorzitter J.H.C. van Zanen en U. Rosenthal, de fractievoorzitter van de VVD in de Eerste Kamer. De overgrote meerderheid steunde Rutte toen die Verdonk vroeg haar Kamerzetel ter beschikking te stellen. Slechts Ch.B. Aptroot en Teeven zouden bezwaar hebben gemaakt, terwijl J.C. van Baalen had aangedrongen op een bemiddelingspoging. Verdonk vroeg bedenktijd. Ze kreeg 24 uur, maar toen ze daarna nog geen besluit had

genomen werd ze formeel uit de fractie verwijderd. Aptroot en Teeven volgden haar niet.

Volgens een peiling van TNS Nipo zou een nieuwe partij onder leiding van Verdonk in september 27 zetels in de Tweede Kamer kunnen winnen. Interview/NSS en Peil.NL kwamen met andere cijfers: vijf respectievelijk 21 zetels. In oktober groeiden de drie bureaus overigens op dit punt naar elkaar toe en voorspelden dertien à vijftien zetels voor Verdonk.

breuk tussen Verdonk en partij

Het al eerder vermelde partijcongres dat op 15 september in Veldhoven bijeen kwam, stond onbedoeld in het teken van de breuk tussen Rutte en Verdonk. Ook de ereleden die het spreekgestoelte beklommen bleken verdeeld: Bolkestein, Vonhoff en Zalm steunden Rutte, terwijl Wiegel en Korthals Altes opriepen tot bemiddeling en verzoening. Ongeveer tweederde van de ruim duizend deelnemers (715 tegen 383) stemde in met Rutte en met het vertrek van Verdonk uit de fractie. Wel werd een motie aangenomen dat men haar als partijlid zou moeten behouden. Ook Rutte ging daarmee akkoord, mits ze haar Kamerzetel zou opgeven. Moties van afkeuring over het hoofdbestuur haalden geen meerderheid. De partijvoorzitter oogstte bijval met zijn uitspraak 'Niemand is groter dan de partij' (*Liber*, oktober 2007, blz. 23).

Op 17 september verklaarde Verdonk in het televisieprogramma 'Netwerk' dat zij niet alleen haar Kamerzetel maar ook haar lidmaatschap van de VVD wenste te behouden. Het hoofdbestuur deelde die wens niet. Een gesprek tussen Verdonk en de ereleden Korthals Altes, Vonhoff en mevr. E. Terpstra op 26 september in Den Haag kon de patstelling echter niet doorbreken. Aanhangers van Verdonk, geleid door het Staphorster raadslid J. Talen, verzamelden handtekeningen om via een buitengewone ledenvergadering een ledenraadpleging af te dwingen over het optreden van de partijtop en het partijlidmaatschap van de dissidente. Toen het hoofdbestuur in een gesprek op 15 oktober Verdonk vroeg om binnen vier dagen te kiezen tussen haar lidmaatschap van de VVD en dat van de Tweede Kamer (op straffe van ontzetting uit het partijlidmaatschap), gaf zij echter toe en zegde haar lidmaatschap zelf meteen op.

Ruim 1.500 VVD-leden volgden Verdonks voorbeeld en verlieten in oktober de partij; daar stond echter een aanwas van zeshonderd nieuwe leden tegenover. Mevr. M. Vlaanderen, vice-voorzitter van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD), de jongerenorganisatie van de VVD, werd vanwege haar steun voor de oud-minister in oktober uit haar functie gezet. Ze kondigde aan met enkele geestverwanten een

nieuwe liberale jongerenorganisatie ‘met oriëntatie op de rechtervleugel’ te zullen oprichten (*NRC Handelsblad*, 23 oktober 2007).

Andere liberalen ondernamen pogingen om de eenheid in de politieke familie te herstellen. Talen richtte samen met een D66-er, P. Schreurs, daartoe eind oktober een Thorbecke-comité op. Ze zouden daarbij niet alleen D66, de VVD en Verdonk maar ook GroenLinks willen betrekken. Wiegel toonde zich eveneens voorstander van een brede ‘liberale volksbeweging’ rond de VVD, Verdonk en D66, maar dan met de PVV en zonder GroenLinks (*De Pers*, 22 november 2007). Vanuit genoemde partijen kwam echter weinig steun voor zijn idee. In een brief riep Wiegel het hoofdbestuur van de VVD op om af te treden, omdat het er niet in was geslaagd Verdonk voor de partij te behouden.

Op de zeer goed bezochte algemene vergadering in Rotterdam op 8 december werd de breuk nog eens bezegeld. Moties tegen Rutte en tegen partijvoorzitter Van Zanen kregen slechts steun van een vrij kleine minderheid (achttien respectievelijk 27 procent). Ook Wiegels voorstel om naar een fusie met de PVV en de beweging van Verdonk te streven, werd door een overweldigende meerderheid (86 procent) afgewezen. Wel stemde het congres in met een motie van het Thorbecke-comité om alle liberale stromingen in Nederland in één liberale volkspartij te verbinden – maar deze tamelijk vrijblijvende uitspraak had ook de zegen van de partijvoorzitter. Rutte stelde tevreden vast dat de partij nu kon ‘stoppen met navelstaren’ (*de Volkskrant*, 12 december 2007).

Trots op Nederland

Op 17 oktober kondigde Verdonk aan een politieke beweging te willen opbouwen met de naam ‘Trots op Nederland’. Het zou een brede volksbeweging moeten worden, ‘niet links, niet rechts, recht door zee’ (*NRC Handelsblad*, 18 oktober 2007). Ze koos voor een beweging zonder partijstructuur, omdat ze ‘de mensen in het land direct bereiken’ wilde en aansluiting wilde zoeken bij ‘de grote meerderheid van de Nederlanders die zich niet langer vertegenwoordigd voelen door de Haagse bestuurderselite’, zoals ze later in haar eerste nieuwsbrief meldde (*Nieuwsbrief Trots op Nederland*, 22 november 2007). Aanhangers zouden via een interactieve website met haar kunnen communiceren, ‘maar uiteindelijk bepaal ik de koers’, zo verklaarde ze (*NRC Handelsblad*, 18 oktober 2007). Voorlopig functioneerde www.stemrita.nl als website – domeinnamen met ‘trots op Nederland’ bleken al door anderen gereserveerd te zijn, onder meer door het CDA, dat dit motto wel eens in verkiezingscampagnes gebruikt had. Op 17 oktober richtte Verdonk met Sinke en andere geestverwanten de Stichting Vrienden van Rita Verdonk op, bedoeld om steun en geld te werven voor de beweging.

partijvoorzitterschap

Partijvoorzitter Van Zanen had al op 21 november aangekondigd vanwege de interne perikelen zijn functie per 1 mei 2008 te willen neerleggen en niet zijn termijn tot 2009 uit te willen dienen. Begin december meldde zich de eerste kandidaat-opvolger, de Brabantse gedeputeerde O. Hoes. In april 2008 zouden de leden de nieuwe voorzitter kunnen kiezen; het voorstel van Vonhoff om de voorzitter weer door de algemene ledenvergadering te laten aanwijzen kreeg op het congres op 8 december slechts de steun van 396 deelnemers, terwijl 1.020 voorkeur gaven aan de directe ledenraadpleging.

islam en interne meningsverschillen

In maart verscheen een artikel in *Liberaal Reveil*, het blad van Teldersstichting,, waarin M.S.H. Frankenvrij (een pseudoniem) de Koran beschreef als ‘primitief, ongenueanceerd, onverdraagzaam, agressief en haatdragend’ en uiteindelijk illegaal (*Liberaal Reveil*, maart 2007, blz. 33). Volgens de auteur zou alleen een herziene, beschaafde en legale versie van het boek in Nederland gepubliceerd en verspreid mogen worden. Het artikel had instemming van Dupuis, voorzitter van de redactie en lid van de Eerste Kamer, al deelde zij niet de conclusie dat de Koran in zijn huidige vorm niet meer verkocht of uitgeleend zou mogen worden. De Tweede-Kamerfractie van de VVD distantieerde zich meteen van het stuk.

Vooraanstaande VVD-leden bleken vaker enigszins verschillend te denken over islam en vreemdelingenbeleid. Zo deelde bijvoorbeeld het Tweede-Kamerlid F.H.H. Weekers niet de twijfels die fractiegenoot H.G.J. Kamp in maart uitsprak over de loyaliteit van het PvdA-Tweede-Kamerlid mevr. K. Arib, die sinds november 2006 lid was van een onafhankelijke adviesraad over mensenrechten in Marokko. Ook de kritiek van Kamp en Rutte op de dubbele nationaliteit van staatssecretaris Albayrak viel niet bij alle VVD-ers in goede aarde (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). I.W. Opstelten, burgemeester van Rotterdam, vreesde dat Rutte het beeld versterkt had ‘dat we bij Wilders op de bagagedrager zitten’ (*de Volkskrant*, 7 april 2007). Daarbij speelde mee dat de VVD in de verkiezingsstrijd het vreemdelingenbeleid had verwaarloosd, zoals zowel Weekers als Rutte toegaven.

G. Dales, burgemeester van Leeuwarden en schrijver van het *Liberaal Manifest*, stelde vast dat er een richtingenstrijd gaande was in zijn partij. Hij nam daar zelf aan deel en riep op het partijcongres op 11 en 12 mei in Rotterdam op tot een nieuwe discussie over dubbele nationaliteit. Veel bijval kreeg hij daarbij overigens niet.

De partij leek wel haar gelederen te sluiten rond de *Nota immigratie en integratie* die het Tweede-Kamerlid (en oud-minister) Kamp op 12 november presenteerde. Hij pleitte onder meer voor verder terugdringen van het aantal asielzoekers, actief uitzetten van illegalen, beperking van de huwelijksmigratie, meer begeleiding van 'risicogezinnen' en een verbod op 'gezichtsbedekkende kleding' in de openbare ruimte (www.vvd.nl., 24 juli 2008).

Provinciale Statenverkiezingen

Al in het voorjaar van 2006 was de VVD gestart met de voorbereidingen van de verkiezingen voor de Provinciale Staten in maart 2007 (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 103). Op 20 januari 2007 vond in Utrecht een landelijke campagnedag plaats, waar de kandidaten kennis en ervaring uitwisselden en werden toegesproken door de fractievoorzitters in Eerste en Tweede Kamer. De campagne werd geleid door M. van Haersma Buma, voorzitter van de VVD-Bestuurdersvereniging. Landelijke kopstukken speelden een actieve rol in de campagne voor de Statenverkiezingen.

Op 7 maart werd de VVD in Noord-Holland en Flevoland (voornamelijk door het verlies van de PvdA) de grootste partij. Vergelijkt men de uitslag met die van de Tweede-Kamerverkiezingen van 2006, dan boekten de liberalen duidelijk winst; vergeleken met de Statenverkiezingen van 2003 leden ze licht verlies (zie tabel 1).

De VVD nam in zes provincies deel aan het college van Gedeputeerde Staten, doorgaans samen met CDA en PvdA.

Eerste-Kamerverkiezingen 2007

In mei 2006 was de zittende fractievoorzitter van de VVD in de Eerste Kamer, de Leidse hoogleraar bestuurskunde Rosenthal, tot lijsttrekker voor de Eerste-Kamerverkiezingen benoemd (zie *Jaarboek 2006 DNPP*, blz. 103). Op 17 januari 2007 maakte het hoofdbestuur zijn advieslijst voor de Eerste Kamer bekend. De leden konden hierover in maart hun stem uitbrengen, maar brachten geen wijzigingen in de lijstvolgorde aan. Ook de Statenleden volgden het advies. Een campagne om de Brabantse ondernemer G.J. Swinkels van de groslijst alsnog op de kandidatenlijst en in de Kamer te krijgen, had geen succes.

De VVD verloor één zetel in de Eerste Kamer (zie tabel 2). Rosenthal werd herkozen als fractievoorzitter. Opvallende nieuwkomers waren L.M.L.H.A. Hermans, oud-minister en oud-commissaris van de koningin, P.H. Hofstra, lid van de Tweede Kamer van 1994 tot 2006, en generaal-majoor b.d. F.E. van Kappen.

personalia

Op 4 januari werd het oud-lid van de Tweede Kamer mevr. P.L.D. Remak door de rechtbank in Amsterdam veroordeeld voor fraude. Ze zou extra inkomsten die zij naast haar wachtgeld als Kamerlid verwierf niet gemeld hebben. Remak was van 1998 tot 2002 lid van de Tweede Kamer en sinds 2003 lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland. In 2005 was zij uit de VVD getreden maar lid van de Staten gebleven; in januari 2007 legde zij deze functie neer. Ze ging tegen het vonnis in hoger beroep.

Op 27 februari werd B.J. Bruins benoemd tot waarnemend burgemeester van Leidschendam-Voorburg (tot 1 november 2007). Hij was vanaf juli 2006 tot februari 2007 staatssecretaris voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap geweest.

Per 1 april werd H. Zilverentant directeur van het partijbureau van de VVD, een functie die hij al vanaf 2006 waarnam.